

บทที่ ๔

วิธีการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องกตัญญูทเวทีกับวัยรุ่นในสังคมไทยปัจจุบัน

ในในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยจะได้สังเคราะห์ข้อมูลจาก ๒ บทที่ผ่านมา เพื่อเสนอวิธีการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องกตัญญูทเวทีกับวัยรุ่นในสังคมไทยปัจจุบัน ในหัวข้อ กิจกรรมและวิธีการประยุกต์วิธีการแสดงความกตัญญูทเวทีกของวัยรุ่นไทยในสังคมไทย กระบวนการปลูกฝังเสริมสร้างภavana ๔ กระบวนการส่งเสริมปลูกสร้างปัจจัยแห่งความดีงาม ตามลำดับ

๔.๑ กิจกรรมและวิธีการประยุกต์ วิธีการแสดงความกตัญญูทเวทีกของวัยรุ่นไทยในสังคมไทย

กิจกรรมและวิธีการประยุกต์ วิธีการแสดงความกตัญญูทเวทีกของวัยรุ่นในสังคมไทย เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจากรูปแบบการเลี้ยงดูที่ไม่มีประสิทธิภาพทั้ง ๓ แบบ ทำให้วัยรุ่นมีความวิตกกังวลไม่ค่อยมีความสุข และรู้สึกไม่มั่นคงมีความคับข้องใจสูง ชอบหลีกเลี่ยงหนีสังคม และขาดความกระตือรือร้นไม่ค่อยมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ขาดความยืดหยุ่นอ่อนรัชนียม เจ้าระเบียบจนเกินไป และมีแนวโน้มที่จะไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ ส่งผลให้วัยรุ่นมักไม่มีศักยภาพตามวุฒิภาวะ มีความสามารถในการควบคุมตนเองต่ำ มีปัญหาในการควบคุมอารมณ์ ขาดการไตร่ตรองยังคิดนำไปสู่พฤติกรรมก่อความรุนแรง การติดยาเสพติด ติดการพนัน ติดสื่ออินเทอร์เน็ต และการกระทำผิดทางอาชญากรรมต่างๆ

๔.๑.๑ กิจกรรมส่งเสริมกตัญญูทเวทีก

การจัดกิจกรรมส่งเสริมกตัญญูทเวทีก เป็นการกระตุ้นเตือนหรือเรียกว่าการปลูกจิตสำนึก เพื่อกระตุ้นเตือนมโนธรรมของวัยรุ่นที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาแล้วแต่ในวัยเด็ก กิจกรรมส่งเสริมกตัญญูทเวทีก ควรมีลักษณะการเรียนรู้ให้เกิดศรัทธาเพื่อกระตุ้นวัยรุ่นให้เกิดการประยุกต์ปรับใช้อย่างต่อเนื่องกลายเป็นวัฒนธรรมการประพฤติกตัญญูทเวทีก

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อปลูกฝังและกระตุ้นให้วัยรุ่นได้โยนิโสมนสิการแสดงออกถึงความรัก ความผูกพัน เชื่อฟังคำสั่งสอน ปฏิบัติตนที่ดีต่อมารดาบิดา ผู้ปกครอง ครูและผู้มีพระคุณ รวมถึงรู้คุณสิ่งอื่นๆ และธรรมชาติแวดล้อม

๒. เพื่อปลูกฝังและกระตุ้นให้วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการแสดงความเคารพและรักสถาบันพระมหากษัตริย์

๓. เพื่อให้วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการมีความกตัญญูกตเวทีรู้สึกดีต่อตนเอง มีวินัย รับผิดชอบ มีความมั่นใจและกล้าแสดงออก

๔. เพื่อให้วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการมีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ในการปรับใช้หลักธรรมกตัญญูกตเวทีกับบุคคล สิ่งอื่นและธรรมชาติแวดล้อม

เรียนรู้ให้เกิดศรัทธาอยากปฏิบัติ	การบรรยาย/กิจกรรมกลุ่ม
ประยุกต์ปรับใช้กับบริบทต่างๆ	ในครอบครัว/สถานศึกษา/แต่ละแห่ง
วัฒนธรรมกตัญญูกตเวที	การประพฤติปฏิบัติ/ของวัยรุ่นทุกคน

: ตาราง ๔.๑ แสดงกรอบวิธีดำเนินการ

ขั้นตอนการดำเนินการ

ขั้นที่ ๑ เรียนรู้สร้างศรัทธา การจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนต้องเป็นปรโตโมหะที่ดี มีการบรรยาย ลักษณะ คุณค่า ประโยชน์ โทษของการประพฤติกตัญญูกตเวที ส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อให้วัยรุ่นเกิดศรัทธาอยากนำไปปฏิบัติ โดยมีกิจกรรมที่จะทำร่วมกัน เช่นการบรรยาย การแบ่งกลุ่มอภิปราย/แลกเปลี่ยนความคิด การถกแถลงกัน ครูต้องทำหน้าที่ให้ความรู้ ยกตัวอย่างประกอบให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่นการกตัญญูกตเวทีต่อตนเองและผู้อื่น ชี้อธิบายข้อดีของการดูแลตนเอง ข้อเสียของการไม่ดูแลตนเอง เช่น การใช้ยาเสพติด การเล่นเกมพนัน การติดอินเทอร์เน็ต และการขาดการไตร่ตรองแล้วก่อความรุนแรง เป็นต้น และการกตัญญูกตเวทีต่อธรรมชาติแวดล้อม เป็นต้น อธิบายกับวัยรุ่นให้เข้าใจ

ขั้นที่ ๒ ประยุกต์ใช้ เมื่อเข้าใจหลักการและเหตุผลแล้ว ให้วัยรุ่นได้คิดออกแบบกิจกรรมทั้งในโรงเรียน และในครอบครัวของวัยรุ่น นำไปประยุกต์ใช้โดยจัดกิจกรรมให้ชัดเจนเหมาะสมกับบริบทนั้นๆ

ขั้นที่ ๓ ประพฤติปฏิบัติบ่อยๆ ตามโอกาสเหมาะสมทำซ้ำๆ จนเกิดความเคยชินเป็นนิสัย เกิดวัฒนธรรมกตัญญูกตเวที

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการแสดงออกถึงความรัก ความผูกพัน เชื่อฟังคำสั่งสอน ปฏิบัติตนที่ดีต่อมารดาบิดา ผู้ปกครอง ครูและผู้มีพระคุณ รวมถึงรู้คุณสิ่งอื่นๆ และธรรมชาติแวดล้อม

๒. วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการแสดงความเคารพและรักสถาบันพระมหากษัตริย์

๓. วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการมีความกตัญญูทเวทีรู้สึกดีต่อตนเอง มีวินัยรับผิดชอบ มีความมั่นใจและกล้าแสดงออก

๔. วัยรุ่นได้โยนโสมนสิการมีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ในการปรับใช้หลักธรรมกตัญญูทเวทีกับบุคคล สิ่งอื่นและธรรมชาติแวดล้อม

การจัดกิจกรรมต้องทำอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้วัยรุ่นได้ปฏิบัติซ้ำๆ อย่างต่อเนื่อง เพราะจากผลสำรวจพบว่าวัยรุ่นให้ความสนใจในกิจกรรมวันสำคัญต่างๆ ของไทยและอยากมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งแสดงออกถึงวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และความกตัญญูทเวที^{๑๓๓} จึงเป็นการดีที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ควรจะให้การส่งเสริมและสนับสนุนจัดกิจกรรมดังกล่าว ให้วัยรุ่นได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ ยกตัวอย่างเช่นกรณีศึกษา ดังนี้

มกราคม ๑๖ วันครู	กุมภาพันธ์ ๓ วันมาฆบูชา	เมษายน ๑๓ วันผู้สูงอายุ	พฤษภาคม ๒๘ วันอัฐมีบูชา
มิถุนายน ๑ วันวิสาขบูชา	กรกฎาคม ๓๐ วันอาสาฬหบูชา ๓๑ วันเข้าพรรษา	สิงหาคม ๑๒ วันแม่แห่งชาติ	ตุลาคม ๒๗ วันออกพรรษา
ธันวาคม ๕ วันพ่อแห่งชาติ			

: ตาราง ๔.๒ แสดงปฏิทินกิจกรรมส่งเสริมกตัญญูทเวที ปี ๒๕๕๔

๔.๑.๒ กิจกรรมวันครู

ครูเป็นปูชนียบุคคลที่มีความสำคัญ ในการให้การศึกษาเรียนรู้ทั้งในด้านวิชาการ และประสบการณ์ คอยดูแลเอาใจใส่ศิษย์ คอยเป็นกัลยาณมิตร สอนอบรมชี้ทางให้พบกับแสงสว่างแห่งปัญญา อันเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพและนำพาครอบครัว พัฒนาชุมชน สังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง ครูจึงเป็นบุคคลที่เสียสละแก่วัยรุ่นเป็นอย่างยิ่ง

พิธีไหว้ครูจัดทำขึ้นเพื่อน้อมรำลึกถึงพระคุณครู ให้ศิษย์ (วัยรุ่น) ได้แสดงการสักการะ โดยการนำดอกไม้ ธูป เทียนมากราบไหว้บูชาคุณครู วัตถุประสงค์ของการไหว้ครู นอกจากมีเจตนาที่มุ่งไปยังตัวครูเพื่อแสดงความกตัญญูทเวทีแล้วยังเชื่อมโยงไปสู่สังคมด้วย คือเป็นการประกาศเกียรติของครูให้สังคมได้รับรู้ ในกิจกรรมวันครูควรมีกิจกรรมหลักร่วมอยู่ ๓ ส่วนสำคัญ ดังนี้

^{๑๓๓} ผู้จัดการออนไลน์ : ผลวิจัยชี้ วัยรุ่นไทยรักครอบครัว อยากแสดงความกตัญญูพ่อแม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.manager.co.th/Family/ViewNews.aspx?NewsID=9560000044674> [๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๔].

- ๑) พิธีทางศาสนา (พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์)
- ๒) พิธีรำลึกถึงพระคุณบูรพาจารย์
- ๓) กิจกรรมเพื่อความสามัคคีระหว่างมารดาบิดา ผู้ปกครองกับนักเรียน นิสิต นักศึกษา และครูอาจารย์ เป็นต้น กิจกรรมย่อยอื่นๆ โรงเรียนและสถานศึกษานั้นๆ ปรับตามความเหมาะสม

๔.๑.๓ กิจกรรมวันสำคัญของครอบครัว

ก) **วันผู้สูงอายุหรือวันสงกรานต์** การร่วมกิจกรรมวันสงกรานต์หรือวันครอบครัว วัตถุประสงค์เพื่อ ปลุกฝังวัยรุ่นให้มีความสำนึกตระหนักรู้ ในความรัก ความผูกพันในครอบครัว โดยผลสำรวจพบว่า วัยรุ่นไทยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยผ่านการทำกิจกรรมในวันสงกรานต์ และกิจกรรมสงกรานต์ ทำให้วัยรุ่นได้แสดงความกตัญญูต่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ โดยวัยรุ่นให้ความสำคัญในช่วงสงกรานต์ ว่าเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ๙๖.๙๘% เห็นว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อมารดาบิดา ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ๙๕.๙๘% เป็นวันทำบุญตักบาตร ๙๔.๙๗% เป็นวันพบรวมญาติที่อยู่ห่างไกล ๙๔.๔๗% เป็นวันหยุดพักผ่อน ๙๒.๙๖%^{๑๓๔} นอกจากนี้วันสงกรานต์ยังเป็นวันผู้สูงอายุอีกด้วย จึงเป็นการดีที่มารดาบิดาจะได้ออกมาแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ให้เป็นแบบอย่างแก่วัยรุ่น โดยการที่มารดาบิดานำดอกมะลิ/ดอกพุทธรักษา มากราบขอพรกับ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น มีกิจกรรมย่อย เช่น รับประทานอาหารร่วมกัน พาท่านไปตรวจสุขภาพ ฯลฯ เป็นต้น

ข) **วันพ่อและวันแม่แห่งชาติ** การร่วมกิจกรรมวันพ่อและวันแม่แห่งชาติทางโรงเรียนและสถานศึกษา วัตถุประสงค์เพื่อ ปลุกฝังวัยรุ่นให้มีความสำนึกตระหนักรู้ ในความรัก ความผูกพัน กตัญญูต่อบุคคลที่ต่อบุพการีมารดาบิดา กิจกรรมในงานต้องประกอบไปด้วย ๓ ส่วนสำคัญ ดังนี้

- ๑) พิธีทางศาสนา (พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์)
- ๒) พิธีระลึกถึงพระคุณมารดาบิดา การนำดอกมะลิมากราบมารดา/ดอกพุทธรักษา กราบบิดา เป็นต้น
- ๓) มีกิจกรรมการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ทำบุญใส่บาตรอุทิศส่วนกุศลให้มารดา บิดา ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น
- ๔) จัดนิทรรศการเกี่ยวกับมารดาบิดา เช่น การประกวดวาดภาพกิจกรรมครอบครัว การประกวดเขียนเรียงความยกย่องพระคุณมารดาบิดา ฯลฯ เป็นต้น กิจกรรมย่อยอื่นๆ ปรับตามความเหมาะสมเพื่อสร้างความอบอุ่นในงานเป็นการกระตุ้นและปลุกฝังความกตัญญูต่อบุคคล

^{๑๓๔} ผู้จัดการออนไลน์ : ผลวิจัยชี้ วัยรุ่นไทยรักครอบครัว อยากแสดงความกตัญญูพ่อแม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.manager.co.th/Family/ViewNews.aspx?NewsID=9560000044674> [๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๘].

สำหรับทางบ้านควรมีส่วนร่วม ดังนี้

- ๑) ประดับธงชาติตามอาคารบ้านเรือน
- ๒) สอนวัยรุ่นให้ปฏิบัติต่อมารดาบิดา ดังนี้ คือล้างมือล้างเท้ามารดาบิดา เพื่อขอขมาที่อาจจะกระทำการล่วงเกินแก่ท่านทั้งสองโดยทางกาย วาจา ใจ ทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ เป็นการน้อมจิตบูชาคุณและอภัยทานจากท่านทั้งสอง เป็นต้น
- ๓) กิจกรรมภายในครอบครัว เช่นทำอาหารรับประทานร่วมกัน เป็นต้น กิจกรรมย่อยอื่นๆ ปรับตามความเหมาะสมของบริบทครอบครัว

๔.๑.๔ กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นวันที่มีความสำคัญต่อชาวพุทธ การกำหนดวันสำคัญขึ้นมา ก็เพื่อให้ชาวพุทธได้ตระหนักถึงความสำคัญ และได้เข้าร่วมกิจกรรม การเข้าร่วมกิจกรรมจะเกิดความสุข ความดี มีโอกาสได้บำเพ็ญบุญกุศล เพื่อเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา มารดาบิดา ผู้ปกครองและครูควรอธิบายความสำคัญ ความเป็นมา ให้วัยรุ่นได้รับทราบ กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑. วันมาฆบูชา^{๑๓๕} อธิบายเหตุการณ์สำคัญ ๔ ประการ ที่เรียกว่าจาตุรงคสันนิบาต ให้วัยรุ่นได้รับทราบทำความเข้าใจชี้ให้เห็นความสำคัญ คือ

ประการที่ ๑ พระสงฆ์ที่มาประชุมล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือ พระพุทธเจ้าทรงบวชให้

ประการที่ ๒ พระสงฆ์เหล่านี้เป็นพระอรหันต์ และได้อภิญญา ๖ ทั้งสิ้น

ประการที่ ๓ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า จำนวน ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

ประการที่ ๔ วันนี้เป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓

ในวันมาฆบูชานี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งมีหลักการและสาระสำคัญคือละความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส

กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติในวันมาฆบูชา คือการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าหรือจัดอาหารคาวหวานไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด ตอนบ่ายฟังพระธรรมเทศนา ในตอนกลางคืนนำดอกไม้ ธูปเทียนไปที่วัด เพื่อชุมนุมกันทำพิธีเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ข้อควรพิจารณาความหมายของการเวียนชั้ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ให้เข้าใจ ชัดเจนลึกซึ้ง แล้วตั้งใจปฏิบัติให้ได้ตามนั้น

^{๑๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), วันสำคัญของชาวพุทธไทย, มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปลูก (ป. อ. ปยุตฺโต), pdf, หน้า ๑-๙.

๒. วันวิสาขบูชา คือการบูชาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ อธิบายเหตุการณ์สำคัญให้วัยรุ่นได้รับทราบทำความเข้าใจให้เห็นความสำคัญ คือเป็นวัน ประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพานของพระพุทธเจ้า^{๑๓๖} จากความสำคัญดังกล่าว ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ แห่งองค์การสหประชาชาติจึงได้ประกาศให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก เป็นวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง คือทรงเห็นแจ้งธรรม ๔ หมวดที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ คือ ๑. ทุกข์ ๒. สมุทัย ๓. นิโรธ ๔. มรรค

กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติในวันวิสาขบูชา คือการทำบุญ ตักบาตรตอนเช้า หรือจัดอาหารคาวหวานไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัด ตอนบ่ายฟังพระแสดงธรรมเทศนา ในตอนกลางคืนนำดอกไม้ ธูปเทียนไปที่วัด เพื่อชุมนุมกันเวียนเทียนรอบอุโบสถ

๓. วันอาสาฬหบูชา^{๑๓๗} คือการบูชาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเป็นครั้งแรกที่เรียกว่า ปฐมเทศนา คือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร หรือเรียกชื่อสั้นๆ ว่า ธรรมจักรสารสำคัญของธรรมจักรกล่าวถึงมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางที่จะนำไปสู่การดับทุกข์หรือความเดือดร้อน หลักธรรมที่เกี่ยวข้องได้แก่ มรรคมิองค์ ๘ ดังนี้

๑) สัมมาทิฎฐิ คือความเห็นชอบ	๒) สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ
๓) สัมมาวาจา คือการพูดชอบ	๔) สัมมากัมมันตะ คือการกระทำชั่ว
๕) สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ	๖) สัมมาวายมะ คือความเพียรชอบ
๗) สัมมาสติ คือความระลึกชอบ	๘) สัมมาสมาธิ คือตั้งจิตมั่นชอบ

ผลของการแสดงปฐมเทศนา ทำให้มีพระสาวกองค์แรก คือพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเป็น ๑ ในปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ และทำให้พระรัตนตรัยครบองค์ ๓ คือมีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จากความสำคัญดังกล่าวเมื่อถึงวันอาสาฬหบูชา กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติมีดังนี้

- ๑) รำลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ เพื่อให้เกิดเป็นบุญกุศล
- ๒) บำเพ็ญกุศล คือคุณความดีต่างๆ เช่นทำบุญตักบาตร รักษาศีล เป็นต้น
- ๓) ขำระล้างจิตใจให้สะอาดปราศจากสิ่งเศร้าหมองด้วยการเจริญภาวนา
- ๔) ลด ละ เลิกอบายมุขและความชั่วทั้งหลาย

^{๑๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), วันสำคัญของชาวพุทธไทย, มุลินิการศึกษาศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปลูก (ป. อ. ปยุตโต), pdf, หน้า ๒๖.

^{๑๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), วันสำคัญของชาวพุทธไทย, มุลินิการศึกษาศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปลูก (ป. อ. ปยุตโต), pdf, หน้า ๔๔-๔๕.

๕) แต่งกายให้สะอาดเรียบร้อย นวดอกไม้ ธูปเทียน ไปวัดเวียนเทียน รำลึกถึงพระรัตนตรัย เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตน

๔. วันอัฐมีบูชา คือการบูชาในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า คือเป็นวันที่มีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ มกุฏพันธเจดีย์ เมืองกุสินารา วันอัฐมีบูชา จึงมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมากมาย ยกตัวอย่างเช่น หลักธรรมเรื่องความไม่ประมาท ความไม่ประมาท คือความเป็นผู้มีสติอยู่ตลอดเวลา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณของความไม่ประมาทและโทษของความประมาทอยู่เสมอว่า ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางนำไปสู่ความตาย บุคคลที่ไม่ประมาทย่อมไม่ตายส่วนผู้ที่ประมาทย่อมเป็นเสมือนผู้ที่ตายแล้ว เป็นต้น

กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติ คือจัดให้มีพิธีปฏิบัติบูชา โดยการละเว้นความชั่วและทำความดีต่างๆ เช่นการให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา ฟังธรรม เป็นต้น เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าวและระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า

๕. วันเข้าพรรษา^{๑๓๘} ตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถัดจากวันอาสาฬหบูชา ๑ วัน เป็นวันที่พระภิกษุทุกรูปต้องอธิษฐานอยู่ประจำที่ ไม่เที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ เว้นแต่กิจจำเป็นจริงๆ ช่วงจำพรรษาอยู่ระหว่างฤดูฝน คือแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี ตามสถานที่ราชการ สถานศึกษา และที่วัด ควรจัดให้มีนันทนาการ การบรรยายธรรมเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติความเป็นมาของวันเข้าพรรษาเพื่อให้ความรู้แก่วัยรุ่น วันเข้าพรรษามีความสำคัญ ดังนี้

- ๑) พระภิกษุจะหยุดจาริกไปยังสถานที่อื่นๆ แต่จะอยู่ในวัดแห่งเดียวตามพุทธบัญญัติ
- ๒) การที่พระภิกษุอยู่ประจำที่นานๆ ย่อมมีโอกาสได้สงเคราะห์กุลบุตรที่ประสงค์จะอุปสมบทเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และสงเคราะห์พุทธบริษัททั่วไป
- ๓) เป็นเทศกาลที่พุทธศาสนิกชนถือโอกาสปฏิญาณตนงดเว้นอบายมุข และความชั่วต่างๆ เช่น การดื่มสุรา สารเสพติด และการเที่ยวเตร่เฮฮา

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องในวันเข้าพรรษา

- ๑) สัมปัตตวิริติ ๒) สมาทานวิริติ ๓) สมุจเฉทวิริติ

กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติในวันเข้าพรรษา คือการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ไปวัดฟังพระธรรมเทศนา

๖. วันออกพรรษา คือวันสิ้นสุดระยะการจำพรรษาหรือออกจากการอยู่ประจำที่ในฤดูฝนซึ่งตรงกับวัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ วันออกพรรษาเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันมหาปวารณา เป็นวันที่

^{๑๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **วันสำคัญของชาวพุทธไทย**, มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปลูก (ป. อ. ปยุตโต), pdf, หน้า ๖๘-๗๑.

เปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ด้วยกันว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ในข้อผิดพลาดล่วงเกินระหว่างที่จำพรรษาอยู่ด้วยกัน วันออกพรรษามีความสำคัญ ดังนี้

๑) พระสงฆ์ได้รับพระพุทธานุญาตให้จาริกไปค้างแรมที่อื่นได้

๒) พระสงฆ์นำความรู้จากหลักธรรมและประสบการณ์ที่ได้รับระหว่างจำพรรษาไปเผยแผ่ แก่ประชาชน

๓) ในวันนี้พระสงฆ์ได้ทำปวารณา เปิดโอกาสให้เพื่อนพระภิกษุด้วยกันว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ในเรื่องความประพฤติของตน เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ ความเคารพนับถือ และความสามัคคีระหว่างสงฆ์

๔) พุทธศาสนิกชนได้นำแบบอย่างไปทำปวารณาเปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ เพื่อพัฒนาตนและสร้างสรรค์สังคมต่อไป

ประเพณีที่สำคัญในวันออกพรรษา คือการตักบาตรเทโว ของที่นิยมนำไปตักบาตร คือ ข้าวต้มมัดได้ และข้าวต้มลูกโยน การตักบาตรเทโวเป็นการระลึกถึงวันที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากการโปรดพระพุทธมารดาในเทวโลก

หลักธรรมที่ควรนำไปปฏิบัติ หลักการปวารณา การเปิดโอกาสให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนกันได้ในฐานะที่เคยอยู่ร่วมกัน

๑) ผู้ว่ากล่าวตักเตือน จะต้องเป็นผู้มีเมตตา ปราณนาดีต่อผู้ที่ตนว่ากล่าวตักเตือน

๒) ผู้ถูกว่ากล่าวตักเตือน ต้องมีใจกว้าง มองเห็นความปรารถนาดีของผู้ตักเตือนการปวารณาเป็น คุณธรรมสร้างความสามัคคี และดำรงความบริสุทธิ์หมดจดแห่งพระพุทธศาสนาไว้

กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติในวันออกพรรษา คือการทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ ไปวัดเพื่อปฏิบัติธรรม ฟังพระธรรมเทศนา ร่วมกุศลกรรม ตักบาตรเทโว และปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด ประดับธงชาติตามอาคารบ้านเรือนและสถานที่ราชการ

๗. วันธรรมสวนะและเทศกาลสำคัญ เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งบางวันก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า บางวันก็เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ และบางวันก็เกี่ยวข้องกับชาวพุทธทั่วไป ที่มีการทำกิจกรรมสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมของไทยควรให้วัยรุ่นได้ร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม

๗.๑ วันธรรมสวนะ หมายถึงวันฟังธรรม ในปัจจุบันเรียกว่าวันพระ วันอุโบสถ เพราะมีการกำหนดวันไว้ ๔ วัน คือวันขึ้น ๘ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรม ๘ ค่ำ และวันแรม ๑๕ ค่ำ หรือ แรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด เป็นวันที่ทางวัดกำหนดไว้ให้ชาวบ้านไปประชุมสดับพระธรรมเทศนาหรือเรียกกันง่ายๆ ว่าไปฟังเทศน์วันพระ วันนี้ทางศาสนาเรียกว่า วันอุโบสถซึ่งแปลว่าวันจำศีล ส่วนชาวบ้านเรียกว่า วันพระ วันธรรมสวนะ เป็นวันที่พระสงฆ์นำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเทศน์

สอนประชาชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่น ทางวิทยุกระจายเสียง ทางโทรทัศน์ เป็นต้น หลักธรรมที่ท่านนำมาเทศน์มีหลากหลาย เพราะหลักธรรมที่พระสงฆ์นำมาเทศน์ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการทำความดี หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในวันธรรมสวนะได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย, ไตรสิกขา ได้แก่ศีล สมาธิและปัญญา

กิจกรรมที่ควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้ประพฤติปฏิบัติในวันธรรมสวนะ คือในวันธรรมสวนะนอกจากมีการฟังธรรมแล้ว ยังมีการทำบุญตักบาตร ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เพื่อทำจิตให้สะอาด สงบ และเกิดปัญญา จึงถือวันนี้ว่าเป็นวันหลักแห่งการทำความดี

๗.๒ เทศกาลสำคัญ หมายถึงคราวสมัยที่กำหนดไว้เป็นประเพณีเพื่อการทำบุญและการรื่นเริงในท้องถิ่น สำหรับในประเทศไทยในปีหนึ่งๆ มีเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา สำคัญหลายเทศกาล เช่นเทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา เทศกาลสงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น เป็นเทศกาลที่สะท้อนให้เห็นหลักธรรมหรือคตินิยมทางพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่นความอดทน ความเสียสละ ความสามัคคี ความกตัญญูกตเวที ความมีน้ำใจ ความเมตตากรุณา เป็นต้น มารดาบิดา ผู้ปกครองและครูควรปลูกฝังส่งเสริมให้วัยรุ่นได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ (ดูปฏิทินกิจกรรมส่งเสริมกตัญญูกตเวที)

๔.๒ กระบวนการปลูกฝังเสริมสร้างภavana ๔

กระบวนการปลูกฝังเสริมสร้างภavana ๔ คือการสอนให้วัยรุ่นมองเห็นภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างกตัญญูกตเวทีกับจริยธรรมข้ออื่นๆ เพื่อให้เข้าใจชัดเจนถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย มองเห็นเหตุผลของการปฏิบัติและเห็นคุณค่าของกตัญญูกตเวทีอย่างแท้จริง ทำให้สามารถบูรณาการคำสอนกตัญญูกตเวทีเข้ากับการดำเนินชีวิตของวัยรุ่นได้ง่าย^{๓๓๙} โดยใช้กระบวนการอบรมตามแนวทางของหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องมือ ศีล คือเรื่องของการฝึกศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม แยกย่อยไปอีกคือการพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุเรียกว่ากายภavana และการพัฒนาความสัมพันธ์กับบุคคลเรียกว่าศีลภavana เมื่อแยกข้อศีลในสิกขา ๓ ออกเป็นกายภavanaกับศีลภavanaแล้ว ก็กลายเป็นภavana ๔ คือ กายภavana ศีลภavana จิตภavana ปัญญาภavana^{๓๔๐}

^{๓๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต), ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๘.

^{๓๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๑๗.

๔.๒.๑ กายภาวนา

การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ เครื่องใช้ไม้สอย อาหารการกิน สิ่งบริโภค สิ่งที่พบเห็นได้ยินได้ฟังคือประสบการณ์ต่างๆ ให้เกิดผลดีเรียกว่ากายภาวนา^{๑๔๑} การอบรมกายที่เรียกว่ากายภาวนา หมายถึงความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกาย ทั้งภายในด้านสรีระวิทยาและสิ่งแวดล้อมภายนอกอันเกี่ยวเนื่องกับกาย เช่นการใช้ปัจจัย ๔ ให้ตรงตามจุดมุ่งหมาย สอนให้รู้ประโยชน์และโทษ เช่นบริโภคอาหารเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง กินให้เป็นเวลาไม่ใช่เพื่อเล่น เป็นต้น การใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเพื่อป้องกันหนาวร้อน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามวัฒนธรรมอันดีงาม ไม่ใช่เพื่อโอ้อวดหรือเพื่อยั่ววน การมีที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันลมแดด คุ่มฝน ป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้ายต่างๆ ไม่ใช่เพื่อแข่งขันกันแสดงฐานะหรือความมั่งคั่ง เป็นต้น เรื่องยารักษาโรคก็ลักษณะเดียวกัน คือใช้แต่พอดีตามสมควรเพื่อบำบัดรักษาโรค เพื่อให้ร่างกายนี้ปราศจากความกระวนกระวายอันสืบเนื่องมาจากการบีบคั้นของโรค

การใช้ปัจจัย ๔ ให้ตรงตามจุดมุ่งหมายซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานของบุคคล เพื่อความสงบสุขของกายและอื่นๆ ที่เกี่ยวกับกายนี้ก็คือ การรู้จักบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์ ด้วยการเว้นสิ่งควรเว้นที่มีพิษเป็นภัยต่อร่างกาย เช่นเสพของมีเมาหรือสิ่งเสพติดประเภทต่างๆ และรู้จักการใช้ประโยชน์จากวัตถุจากอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้วยปัญญาที่รู้พิจารณามุ่งเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริง แล้วใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมเพื่อให้ได้คุณภาพชีวิต ไม่หลงไปกับคุณค่าเทียมตามค่านิยมที่ผิดๆ อันเป็นค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อโก้เก๋ ที่ทำให้บริโภคมากแต่เสียคุณภาพชีวิต เรียกว่ากินเป็นบริโภคเป็น ใช้เป็น องค์กรประกอบต่างๆ เหล่านี้เป็นการอบรมที่รวมเรียกว่ากายภาวนา

การอบรมกายภาวนามีวัตถุประสงค์ เพื่อให้วัยรุ่นได้โยนิโสมนสิการรู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดีและปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงามให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อความสงบสุขของกายและอื่นๆ ที่เกี่ยวกับกาย เป็นการศึกษาถึงคุณค่าที่ต่อร่างกาย

๔.๒.๒ ศีลภาวนา

การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมกับเพื่อนมนุษย์ การอยู่ร่วมกันตั้งแต่ในครอบครัวเป็นต้นไปให้มีความสัมพันธ์ที่ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลไม่เบียดเบียนเรียกว่า ศีลภาวนา^{๑๔๒} บุคคลจะดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมนั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ กฎระเบียบ การอบรมศีลนั้น เป็นการฝึกหัดให้มีกิริยาดี มารยาทงามเป็นที่ชื่นชอบต่อบุคคลผู้พบเห็นและได้ปฏิสัมพันธ์ด้วย จริยธรรมที่ควรส่งเสริมมาประยุกต์ใช้กับวัยรุ่น ยกตัวอย่างเช่น ความมีเมตตา ควรฝึกให้วัยรุ่น คิดหวังดี ปราบปราม

^{๑๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๑๖.

^{๑๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๑๖.

ดีและช่วยเหลือ ประารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข, ความกรุณา ควรฝึกให้วัยรุ่น คิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล ในขณะที่บุคคลหรือสัตว์อื่นมีความสุข, หิริและโอตตปปะ ควรฝึกให้วัยรุ่นมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำบาปอกุศล, การวธรรม ควรฝึกให้วัยรุ่นมีความเคารพในคุณค่าของสิ่งมีชีวิตทุกชีวิต ความเคารพเป็นหลักธรรมที่สอนให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของผู้อื่น ตลอดถึงสิ่งอื่นๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจ ลักษณะของความเคารพจะทำหน้าที่ในการสมานทำให้เกิดความรกระหว่างกันและกัน ทำให้คุณธรรมกัตถุญได้แสดงกตเวทีออกมา เช่นบุตรธิดาเมื่อเคารพในมารดาบิดา ย่อมปฏิบัติต่อมารดาบิดาด้วยความเคารพยำเกรง เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการอบรมศีล การอบรมศีลคือการศึกษจริยธรรมข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิต เพื่อให้วัยรุ่นมีโยนิโสมนสิการ ละเว้นกิริยา วาจา หรือการกระทำทางกาย วาจา อันประกอบไปด้วยอกุศลเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน สามารถควบคุมกาย วาจาของตนให้อยู่ในระเบียบวินัยอันดีงามได้ ลดการกระทำที่เป็นบาปอกุศล ประพฤติปฏิบัติแต่กุศลธรรมกรรมดี ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความสงบสุขแก่ตัววัยรุ่นเอง ครอบครัวและสังคม เพราะวัยรุ่นได้รับการอบรมศีลดีแล้ว ความมีระเบียบวินัยในตนเองก็จะมีมากขึ้น ศิลภาวนาเป็นการพัฒนาทางสังคมนั้น คือเป็นการฝึกอบรมให้รู้จักควบคุมตนในเรื่องกาย วาจา เริ่มด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ดี รู้กัตถุญกตเวทีระหว่างกัน รู้จักเสียสละ และทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม อันนี้เป็นศีลขั้นพื้นฐาน แต่นอกเหนือจากนั้นยังมีการศึกษาอบรมกาย วาจา ให้ประณีตยิ่งขึ้นไปอีก โดยที่ความสามารถในการฝึกพฤติกรรมทางกาย วาจา นั้นจะเป็นฐานแก่การพัฒนาจิตใจต่อไปด้วย

๔.๒.๓ จิตตภาวนา

การพัฒนาจิต เช่นเรื่องคุณธรรม ความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง หมั่นเพียร อดทน ความมีสติ สมาธิ ฯลฯ และด้านความสุข ความสดชื่น เบิกบาน ทุกอย่างอยู่ที่จิตใจ เรียกว่า จิตตภาวนา^{๑๔๓} การอบรมจิต หมายถึงการฝึกจิตให้มีสุขภาพจิตดี มีคุณธรรม เช่นมีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น กรุณา ความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ มุทิตา พลอยยินดีต่อความสุขความสำเร็จความเจริญของผู้อื่น ไม่ริษยาและอิจฉาหาว่ารู้จักรางเฉยได้ในบางครั้ง วางใจเป็นกลางไม่มีอคติ มีจิตใจสงบเยือกเย็นและมีความสุข ลักษณะทางจิตที่ประกอบไปด้วยความเชื่อและการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้น เกิดจากการปลูกฝังในวัยเด็กต่อเนื่องมาจนถึงวัยรุ่น คุณลักษณะเช่นนี้จะค่อยๆ พัฒนาขึ้นเรื่อยๆ ตามการเรียนรู้จนเกิดเป็นเจตนคติที่ดีในทางปฏิบัติ

^{๑๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๑๖.

สภาพจิตหรือภาวะจิตก็คือเรื่องของอารมณ์ มารดาบิดาก็ต้องดูสภาพจิตของวัยรุ่นว่ามีความสุขไหม สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส ร่าเริงไหม มีความรู้สึกต่อผู้คนและสิ่งทั้งหลายอย่างไร มีความรู้สึกในเชิงทำลายหรือมีความรู้สึกในทางที่เป็นมิตร จุดเริ่มนี้สำคัญ คือความรู้สึกต่อเพื่อนมนุษย์ และสิ่งทั้งหลาย ที่จะเป็นความรู้สึกเชิงลบหรือเชิงบวก ถ้ามารดาบิดาแสดงความรักถูกต้อง วัยรุ่นก็จะมีความรักตอบแทน พร้อมด้วยความรู้สึกอ่อนโยน คือเมตตาอันจะมากับความอบอุ่นและไม่ตรีความ สดชื่น สุข ความอ่อนโยน นุ่มนวล ไม่กระด้าง ไม่แข็งแ้ง มารดาบิดาก็ดูว่าวัยรุ่นมีการตอบสนองทางอารมณ์อย่างไร คือมารดาบิดาจะต้องนำโดยมีเมตตา กรุณา เมื่ออารมณ์ดีไป อารมณ์ดีก็มา^{๑๔๔}

เรื่องอารมณ์ความรู้สึกนี้ต้องเริ่มที่มารดาบิดา เพราะเป็นผู้สัมพันธ์กับวัยรุ่น แรกที่สุด มารดาบิดาต้องรู้ตระหนักกับตัวเองก่อนว่าตนกำลังทำหน้าที่อยู่ การศึกษาของวัยรุ่นนี้ขึ้นต่อ ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ของเรานี้แหละ มารดาบิดาจะต้องปฏิบัติต่อวัยรุ่นด้วยความรู้สึกที่ดี โดยเฉพาะเมตตาที่ประกอบด้วยความอ่อนโยนซึ่งมารดาบิดาพร้อมอยู่แล้ว เพราะมีความรัก แล้วก็ให้ วัยรุ่นมีความรู้สึกนี้ด้วยเมื่อแสดงความรักไปแล้วก็คอยตรวจสอบ เพราะเมตตานี้ก็ต้องระวังมันดีในแง่ ทำให้วัยรุ่นมีความสุข สดชื่น อบอุ่น แล้ววัยรุ่นก็มีความโน้มเอียงในทางที่จะมีไมตรี อ่อนโยนด้วย แต่ ถ้าเกินไปจะทำให้วัยรุ่นอ่อนแอและพึ่งพา ทั้งนี้เพราะมารดาบิดาเอาแต่เมตตา อยู่แค่กรุณาแล้ววัยรุ่น ลำบาก ไม่อยากให้ทำอะไรเลยทำแทนให้หมด วัยรุ่นก็เลยไม่ได้ฝึกตน แต่เพราะชีวิตที่แท้จะดีได้ด้วยการฝึกศึกษาเรียนรู้ เมื่อวัยรุ่นไม่ได้ทำอะไรก็ไม่มีโอกาสที่จะพัฒนา ไม่ได้ศึกษา ไม่ได้เรียนรู้ วัยรุ่นก็ต้องพึ่งพามารดาบิดาและคนอื่นเรื่อยไปและถ้าโอ้อวดเกินไป วัยรุ่นก็จะช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ กลายเป็นนัก เรียกร้อง ยิ่งเสียเลย^{๑๔๕}

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่า บุคคลแต่ละคนจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของจิตใจของตน และสภาพแวดล้อมภายนอกไปพร้อมกัน ในการที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมต่างๆ จนบางครั้ง อาจจะสงสัยว่า จิตใจหรือสภาพภายนอกจะมีอิทธิพลต่อบุคคลมากกว่ากัน ในการที่บุคคลนั้นๆ จะทำ ความดีและละเว้นการชั่ว ตอบได้ว่า บุคคลจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมมากน้อยหรือไม่ นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพทางจิตใจของบุคคลนั้นๆ เป็นสำคัญ บุคคลที่จิตใจยังไม่พัฒนาไปสู่ขั้นสูง เช่นวัยรุ่น หรือบุคคลที่จิตใจต่ำแม้จะเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ตาม จะเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของ สภาพแวดล้อมภายนอกในการแสดงพฤติกรรม

วัตถุประสงค์ของการอบรมจิต ก็เพื่อให้วัยรุ่นมีโยนิโสมนสิการได้จิตที่มีคุณภาพดีที่เหมาะสม แก่การใช้งาน หมายถึงจิตใจมีคุณธรรม เช่นมีเมตตา มีกรุณา มีมูทิตา มีศรัทธามีความเอื้อเฟื้อแผ่ มีความเคารพ มีความกตัญญูกตเวที เป็นต้น ทำให้เป็นคนร่าเริงแจ่มใส มีใจคอกหนักแน่น เข้มแข็ง สงบ

^{๑๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๔๓.

^{๑๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๔๓.

ใจเย็น สดชื่น มีความมั่นคงทางอารมณ์ ทำให้สามารถควบคุมการแสดงออกทางพฤติกรรมได้ดี จิตที่ดีแล้วเอื้อต่อการพัฒนาปัญญา

๔.๒.๔ ปัญญาภาวนา

ในกระบวนการพัฒนาปัญญามีโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาจิต และเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ทั้งนี้ โยนิโสมนสิการยากที่จะเกิดได้ในตนเองจากการฝึกฝนแต่เพียงอย่างเดียว เพราะอาจจะได้รับข้อมูลหรือข้อมูลที่มีอยู่รวมทั้งที่หาได้จากการค้นคว้าด้วยตัวเองไม่เพียงพอ การมีกัลยาณมิตรจึงเป็นปัจจัยหนุนช่วยที่สำคัญ และถ้าได้กัลยาณมิตรที่เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีความหวังดีอย่างแท้จริง ก็จะช่วยช่วยให้โยนิโสมนสิการทำงานได้ดียิ่งขึ้น กัลยาณมิตรเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น โยนิโสมนสิการ ถูกจัดว่าเป็นระดับของการพัฒนาปัญญาในขั้นที่อยู่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่ใช้ความคิดของตนเองอย่างเป็นอิสระ ถือเป็นการใช้ปัจจัยภายใน ที่เป็นแกนหรือปัจจัยหลักในกระบวนการพัฒนาปัญญา

หน้าที่สำคัญของปัญญาคือปลดปล่อยทำให้เป็นอิสระ เวลาเจออะไร ถ้าวัยรุ่นไม่รู้ว่าจะไร เป็นอะไร ไม่รู้จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นหรือสถานการณ์นั้นๆ อย่างไร ก็เกิดความอึดอัดตันที่ ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติต่อสิ่งหรือสถานการณ์นั้นๆ อย่างไร มีความบีบคั้นในจิตใจไม่สบายเกิดความทุกข์ แต่พอเกิดปัญญารู้ว่าอะไรเป็นอะไร จะทำอย่างไรกับสิ่งหรือสถานการณ์นั้นๆ ก็รู้สึกปลดปล่อยโล่งสบาย ปัญญาจึงเป็นตัวปลดปล่อยทำให้เป็นอิสระ พฤติกรรมที่อึดอัดอั้นอยู่ พอปัญญาเกิดขึ้นก็สามารถแก้ปัญหาผ่านไปได้ จิตใจที่อึดอัดอั้นอยู่ครั้นเกิดปัญญาขึ้นมา ก็โล่งไปหมด^{๑๔๖}

ปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจที่พัฒนาเกิดขึ้นในตัวบุคคลนั่นเองเท่านั้น ผู้อื่นจะนำมาให้หรือบังคับให้รับเข้าไไม่ได้ การกิจของผู้สอนและให้การศึกษาทั้งหลาย จึงเป็นเพียงผู้ชี้ทางหรืออำนวยความสะดวก ช่วยให้ผู้เรียนหรือผู้รับการศึกษาอบรม ดำเนินเข้าสู่ปัญญา สิ่งที่ดีที่สุดที่ผู้สอนที่ดีจะทำได้อีกคือ ตั้งใจช่วยเหลือ พยายามสรรหาอุบายกลวิธีและอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะมาช่วยผู้เรียนให้เข้าถึงปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด อย่างที่สำนวนบาลีเรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร^{๑๔๗} การปลูกฝังส่งเสริมกตัญญูกตเวทีแก่วัยรุ่น คือการถ่ายทอดความรู้ทางปัญญาให้เกิดมีสัมมาทิฐิ^{๑๔๘} ซึ่งสัมมาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำในทุกขั้นตอนของการประพฤติปฏิบัติ มีความหมายสำคัญอยู่ ๒ นัย ถ้าให้

^{๑๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๑๒.

^{๑๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, บรรยายสรุป ณ วิทยาลัยครูธนบุรี เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๓ ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีวิสุทธิโมลี, pdf, หน้า ๖.

^{๑๔๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๐/๔๖ .

ความหมายทางโลกียก็ว่าเห็นถูกต้องตามคลองธรรม เช่นเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ถ้าให้ความหมายทางโลกุตระก็ว่าเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง^{๑๔๙} ปัญญาความรอบรู้ว่าเกิดได้ ๓ ทาง

๑) สุตมยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียนด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการฟัง การอ่าน การสังเกต และการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสอื่นๆ ทบทวนศึกษาซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งมีพื้นฐานความรู้ ที่ถูกต้องและแม่นยำ

๒) จินตามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาหาเหตุผล หมายถึงปัญญาที่ได้จากการคิดใคร่ครวญ พินิจพิจารณาให้เกิดความเข้าใจ อย่างตกลึกตามขั้นตอนของเหตุผล และความสัมพันธ์ต่างๆ โดยมีใช้การจดจำเฉยๆ แต่สามารถมองสภาพปรมาัตถ์ธรรมออกด้วยจินตนาการ เข้าใจถึงเป้าหมายและรายละเอียดธรรมะได้ตรงทาง ไม่ว่าจะเป็นนัยตรงหรือเชิงประยุกต์

๓) ภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ หรือประสบการณ์

วัตถุประสงค์ของการอบรมปัญญาภาวนา เพื่อให้วัยรุ่นมีความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด คือรู้ทั่วถึงความจริงหรือรู้ตรงตามความจริง เช่นว่ารู้เหตุรู้ผล รู้ชั่วรู้ดี รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย รู้ตามความเป็นจริง รู้เข้าใจถ่องแท้ รู้เข้าใจสภาวะ รู้คิดพินิจพิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจงจัดการ หรือดำเนินการอย่างไรๆ รวมความง่ายๆ ปัญญา คือความรู้ความเข้าใจ การเข้าใจถูก เข้าใจชัด เข้าใจถ่องแท้ เป็นการมองเห็นสภาวะหรือมองเห็นปัญหา ปัญญาช่วยเสริมสัญญาและวิญญาน ช่วยขยายขอบเขตของวิญญานให้กว้างขวางออกไปและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่องทางให้สัญญามีสิ่งกำหนดหมายรวมเก็บได้มากขึ้น เพราะเมื่อเข้าใจเพียงใด ก็รับรู้และกำหนดหมายในวิสัยแห่งความเข้าใจเพียงนั้น^{๑๕๐}

๔.๓ กระบวนการส่งเสริมปลูกสร้างปัจจัยแห่งความดีงาม

ความดีงามเกิดจากความคิดคือเจตนาคิดที่ดี การรู้จักคิด หรือคิดเป็น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง^{๑๕๑} เมื่อคิดดีเป็นสัมมาทิฐิวัยรุ่นก็ประพฤติดี บ่อเกิดของสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของกระบวนการแห่งความคิดทั้งหมดมีปัจจัย ๒ อย่าง คือโปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ

^{๑๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๖๑๓.

^{๑๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), โยนิโสมนสิการ – วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, pdf, หน้า ๓

๔.๓.๑ ปรีตโฆสะหรือปัจจัยภายนอก

ปรีตโฆสะหรือปัจจัยภายนอก หมายถึงเสียงจากผู้อื่นคืออิทธิพลจากภายนอก เป็นคำที่มีความหมายกลางๆ คืออาจจะดีหรือชั่วถูกหรือผิดก็ได้ ถ้าปรีตโฆสะนั้นเป็นบุคคลที่ดี เรียกว่า กัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปรีตโฆสะชนิดที่กลั่นกรองแล้ว ในการพัฒนาปรีตโฆสะโดยทั่วไป เช่น มารดา บิดา พี่น้อง ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในสังคม ถ้าบุคคลและสถาบันเหล่านี้เป็นปรีตโฆสะที่ดี ก็จะนำวัยรุ่นไปสู่สัมมาทิฐิ ดังนั้นปรีตโฆสะที่จะทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ก็คือเสียงที่ฟังถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวความจริงมีเหตุผล เป็นประโยชน์ เป็นเสียงที่มาจากความรักความปรารถนาดี เกิดจากแหล่งที่ดี^{๑๕๒}

ปัจจัยฝ่ายปรีตโฆสะก่อให้เกิดศรัทธาซึ่งเป็นศูนย์รวมที่ยึดเหนี่ยวของจิต และเป็นพลังพร้อมอยู่ภายใน เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์บางอย่างใดอย่างหนึ่ง กระแสความคิดก็จะถูกแรงแห่งศรัทธาดึงให้แล่นไปตามแนวทางของศรัทธานั้น เสมือนว่าศรัทธาขุดร่องสำหรับให้กระแสความคิดไหลไว้อ่อนแล้ว ศรัทธาที่ถูกต้องเป็นอาหารหล่อเลี้ยงโยนิโสมนสิการ เพราะปรีตโฆสะที่เป็นกัลยาณมิตรอาศัยศรัทธานั้นเป็นทางเดิน สามารถช่วยเพิ่มเติมเสริมความรู้ความเข้าใจ และชี้แนะส่องนำความคิดได้มากขึ้นโดยลำดับ เช่นด้วยการปรึกษาหารือ สอบถามข้อติดขัดสงสัย เป็นต้น

๔.๓.๒ โยนิโสมนสิการหรือปัจจัยภายใน

โยนิโสมนสิการ หมายถึงอุบายวิธีการทำในใจ การคิด คำนึง ใส่ใจ พิจารณาโดยแยบคาย เป็นตัวหลักเป็นองค์ประกอบภายในของการใช้ปัญญา ทำให้วัยรุ่นรู้จักใช้ความคิดให้ถูกต้อง เป็นการฝึกใช้ความคิดให้คิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิดเพี้ยนเป็นเจ้าของความคิด เอาความคิดมาใช้ช่วยแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบ

โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วน มนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจพิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ ท่านแปลสับสนๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย การทำในใจโดยแยบคายนี้ คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาได้ไขความไว้ โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็นแง่ๆ ดังต่อไปนี้

๑) อุบายมนสิการ แปลว่าคิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกบัสสะจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒) ปถมนสิการ แปลว่าคิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้ หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบ ตามแนว

^{๑๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๒๒-๖๒๓.

เหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้น ที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักความนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓) การณมนสิการ แปลว่าคิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้าหรือแหล่งที่มา ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔) อุปาทกมนสิการ แปลว่าคิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึงการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหาวดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น^{๑๕๓}

ลักษณะด้านต่างๆ ของโยนิโสมนสิการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งๆ อาจมีลักษณะครบที่เดียวทั้ง ๔ ข้อ หรือเกือบครบทั้งหมดนั้น หากจะเขียนลักษณะทั้ง ๔ ข้อนั้นสั้นๆ คงได้ความว่า คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล^{๑๕๔} โยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญาแต่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา^{๑๕๕}

การพัฒนาความคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้น ต้องใช้ความรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้รับหรือได้ฟังมา ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าจินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการใช้ความคิดหรือการคิด เป็นกระบวนการคิดตามหลักการและเหตุผล ซึ่งมีหลักการดังนี้

๑) วิธีคิด แบบโยนิโสมนสิการหรือคิดแบบแยบยล คิดอย่างเป็นระบบด้วยการสืบสาวหาเหตุปัจจัยของสิ่งต่างๆ ว่ามีสาเหตุมาจากสิ่งใด และกระบวนการทั้งหมดเป็นอย่างไร

๒) วิธีคิดตามหลักของปัญญา การคิดตามหลักของเหตุและผลของสิ่งนั้นๆ โดยเข้าถึงความจริงของสิ่งนั้นๆ

๓) วิธีคิดแบบชี้คุณชี้โทษของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง โดยพิจารณาเห็นคุณและโทษอย่างชัดเจน แล้วปฏิบัติแต่ทางที่เกิดคุณ ละเว้นทางที่เกิดโทษ

๔) วิธีคิดที่ปลูกสร้างคุณธรรม วิธีคิดที่ในแง่เกิดกุศล เมื่อพบเจอสิ่งต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แล้วปรับกระบวนการคิดให้เป็นไปในทางกุศลหรือเชิงสร้างสรรค์ วิธีคิดดังกล่าวมานี้เป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดปัญญา เรียก จินตามยปัญญา

โยนิโสมนสิการทั้ง ๔ ลักษณะ คือคิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล ได้แยกเป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธีคิด ๑๐ วิธีประยุกต์ใช้

^{๑๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), โยนิโสมนสิการ – วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, pdf, หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๖๙-๖๗๑.

^{๑๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๗๒.

๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือการพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ เป็นวิธีคิดแบบจำแนกแยกแยะองค์รวมของสรรพสิ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อยๆ หรือคิดวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ขององค์ประกอบย่อยๆ นั้น

๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเอง

๔) วิธีคิดแบบแก้ปัญหา (แบบอริยสัจ) มีลักษณะทั่วไป ๒ ประการ คือ

๔.๑ เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วแก้ไขและทำการที่ต้นเหตุ

๔.๒ เป็นวิธีคิดที่ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงไปตรงมาไม่พุ้งซ่านออกไปเรื่องอื่นและต้องเป็นการแก้ไขที่ปฏิบัติได้จริง

๕) วิธีคิดแบบบรรลธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เมื่อรู้หลักการเป็นอย่างไร ความมุ่งหมายเป็นอย่างไร ก็ทำให้ถูกต้องตามหลักการและจุดมุ่งหมายนั้น

๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับความต้องการและการประเมินค่าของบุคคล

๘) วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดที่รู้จักนำเอาประสบการณ์ที่ผ่านพบมาคิดปรุงแต่งไปในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์เป็นกุศล ทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม มีจิตใจที่สะอาดผ่องแผ้ว แล้วแสดงออกเป็นพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ต่อไป

๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือเพ่งพิจารณา มีสติระลึกรู้กับสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ เกิดขึ้นหรือรู้การกระทำทุกขณะจิต เป็นแนวคิดแห่งปัญญาไม่ว่าเรื่องนั้นจะเป็นอยู่ขณะนี้ ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของการภายหลัง หากเป็นการคิดด้วยปัญญาถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนาก็นับเป็นความคิดในปัจจุบันทั้งสิ้น

๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท วิภาษวาท มาจาก วิภาษ + วาท วิภาษ แปลว่า แยกแยะ แบ่งออก จำแนกหรือแจกแจง ใกล้เคียงกับคำว่า วิเคราะห์ วาท แปลว่า การกล่าว การพูด การแสดง คำสอน วิภาษวาท แปลว่า การพูดจำแนกแยกแยะหรือพูดแจกแจง หรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์^{๑๕๖}

^{๑๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), โยนิโสมนสิการ – วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, pdf, หน้า ๒๒-๗๐.

โยนิโสมนสิการเมื่อใช้อยู่บ่อยๆ และได้อาหารหล่อเลี้ยงเสริมอยู่เรื่อยๆ ก็เดินได้คล่องและก้าวไถลยิ่งขึ้น ทำให้ปัญญางอกงามยิ่งขึ้น ครั้นพิจารณาเห็นความจริง รู้ว่าคำแนะนำสั่งสอนนั้นถูกต้อง ดีงามเป็นประโยชน์จริงก็ยิ่งมั่นใจเกิดศรัทธามากขึ้น โยนิโสมนสิการก็กลับเป็นปัจจัยส่งเสริมศรัทธา ชวนให้ตั้งใจศึกษายิ่งขึ้น^{๑๕๗} เมื่อวัยรุ่นมีโยนิโสมนสิการที่ดีจริงๆ กำกับอยู่หรือมีแนวคิดพื้นฐานที่เป็น กุศลปรุงแต่งแต่ในทางที่ดี ซึ่งได้รับการอบรมสั่งสอนมาโดยครอบครัวหรือวัฒนธรรมมีมากและ เข้มแข็งจริงๆ แม้สิ่งที่เผยแพร่ตามสื่อหรือสภาพแวดล้อมจะล่อเร้ายั่วใจมาก ก็ยากที่จะเป็นปัญหา และผลดีต่างๆ ก็เป็นอันหวังได้

ดังนั้น เมื่อวัยรุ่นมีโยนิโสมนสิการในบุญคุณความดีต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง จากการอุป การของมารดา บิดา ครู อาจารย์ พระภิกษุ สมณพราหมณ์ (พระพุทธรเจ้า) ได้รับการสงเคราะห์ อนุเคราะห์จาก เจ้านาย (นายจ้าง) หรือผู้ใหญ่ที่เคารพ มิตรสหาย (เพื่อน) บุคคลอื่นรวมถึงสัตว์และสิ่ง อื่นๆ เช่นธรรมชาติแวดล้อมที่เกื้อกูลสัมพันธ์กับวัยรุ่นทั้งทางตรงและโดยอ้อม ก็จะทำให้เกิดความซาบซึ้ง เกิดความตระหนักรู้ในจิตใจถึงบุญคุณคุณความดีต่างๆ ทำให้เกิดความกตัญญู และมีผลต่อเนื่องถึงการ ประพฤติตนที่ตอบแทนคุณอย่างถูกต้องเหมาะสม ตามสมควร

การส่งเสริมวัยรุ่นที่สำคัญคือให้วัยรุ่นมีโยนิโสมนสิการ เมื่อวัยรุ่นรู้จักคิด ก็จะสามารถ พลิกสถานการณ์ พลิกสิ่งที่กำลังเผชิญอยู่ ให้กลับร้ายเป็นดีได้ วัยรุ่นฝึกอะไรไว้ก็จะมีควมไวในเรื่อง นั้นด้วย ไม่ใช่มีความแก่กล้ามากขึ้นเท่านั้นแต่มีความไวเข้ามาด้วย เช่นพอมองอะไรก็เห็นทั้งในแง่คุณ และในแง่โทษเสร็จทีเดียวเลย ทำให้วัยรุ่นไม่มองอะไรด้านเดียวแต่มองทั้งด้านคุณด้านโทษ อันนี้มีส่วน ดี แ่งนี้มีส่วนเสีย แ่งนี้ไม่มีอะไรที่มีส่วนดีอย่างเดียวหรือส่วนเสียอย่างเดียว ฉะนั้น ถ้ามีโยนิโสมนสิการ วัยรุ่นจะเอาประโยชน์ได้จากทุกสถานการณ์ ถ้าเจอสิ่งที่ชอบต้องรู้ทันที่ว่าสิ่งนั้นมีใช้มีแต่ดีแต่มีโทษ ด้วย ต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้นให้ถูกต้อง โดยรู้ตระหนักรู้ว่าวัตถุประสงค์ของตนเองคือ ได้เรียนรู้ พัฒนาชีวิต พัฒนาปัญญา ให้ได้ประโยชน์จากสิ่งนั้นๆ นี่คือโยนิโสมนสิการ ซึ่งมีหลายวิธี โยนิโสมนสิการ คือการ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา หรือมองเป็น คิดเป็น มีหลักใหญ่ ๒ อย่างคือ

๑) เอาความจริงจากประสบการณ์นั้น สถานการณ์นั้น หรือสิ่งนั้นให้ได้

๒) เอาประโยชน์จากสิ่งหรือสถานการณ์นั้นๆ ให้ได้ คือไม่ว่าเจออะไร ต้องเอาความ จริงหรือไม่ก็ประโยชน์ หรือทั้งสองอย่างให้ได้ เรียกว่า มองให้เห็นความจริงและมองให้เห็นประโยชน์ ฉะนั้นแม้เจอสิ่งที่ร้ายก็ต้องหาประโยชน์ได้ นี่คือ โยนิโสมนสิการ^{๑๕๘}

โยนิโสมนสิการครอบคลุมตั้งแต่การคิดนึกอยู่ในแนวทางของศีลธรรม การคิดตามหลัก ความดีงามและหลักความจริงต่างๆ ที่บุคคลได้ศึกษาหรือรับการอบรมสั่งสอนมา มีความรู้ความเข้าใจ

^{๑๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๗๓.

^{๑๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ, หน้า ๓๔.

ได้อยู่แล้ว เช่นคิดในทางที่จะเป็นมิตร คิดรัก คิดปรารภนาดี มีเมตตา คิดในทางที่จะให้หรือช่วยเหลือ เกื้อกูล คิดในทางที่จะเข้มแข็งทำการจริงจังไม่ย่อท้อ เป็นต้น ปกติทุกคนจึงสามารถใช้โยนิโสมนสิการได้ โดยเฉพาะโยนิโสมนสิการแบบง่าย ๆ นั้น เพียงแต่คอยชักกระแสดความคิดให้เข้ามาเดินในแนวทางดีงามที่เรารู้ไว้ก่อนแล้ว หรือที่คุ้นอยู่แล้วเท่านั้นเอง การคิดโยนิโสมนสิการแบบนี้ เป็นระดับที่ช่วยให้เกิดโลกียสัมมาทิฐิ^{๑๕๙}

๔.๔ วิธีประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องกัตถุญกตเวที

วัยรุ่นนั้นมีพัฒนาการอยู่ ๓ ช่วงวัยด้วยกัน การประยุกต์ใช้คำสอนกัตถุญกตเวทีนั้นควรปรับให้เหมาะสมและต่อเนื่องในแต่ละช่วงวัย ๑) วัยรุ่นตอนต้นยังมีพฤติกรรมค่อนข้างไปทางเด็กอยู่มาก ช่วงอายุประมาณ ๑๒-๑๕ ปี ๒) วัยรุ่นตอนกลางมีพฤติกรรมกำลังระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ช่วงอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี และ ๓) วัยรุ่นตอนปลายกระบวนความคิดวุฒิภาวะทางอารมณ์และพฤติกรรมโดยรวมค่อนข้างไปทางผู้ใหญ่ช่วงอายุประมาณ ๑๘-๒๔ ปี

๔.๔.๑ ประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัว

การอบรมเลี้ยงดูเป็นกระบวนการในปลูกฝัง กล่อมเกลา และส่งเสริมให้วัยรุ่นมีลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ ตลอดจนมีพฤติกรรมที่ปรารถนา วัยรุ่นจะเติบโตมีคุณภาพชีวิตและบุคลิกภาพเช่นไร จะเป็นคนดีมุ่งทำประโยชน์แก่สังคมหรือจะเป็นคนด้อยสมรรถภาพ สร้างปัญหาแก่ตนและสังคม ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสภาพครอบครัวและวิธีการอบรมเลี้ยงดูจากบุคคลในครอบครัวเป็นสำคัญ การนำคำสอนกัตถุญกตเวทีมาปรับใช้ สำหรับครอบครัวไทย ทั้ง ๔ แบบนั้น มีรายละเอียดอย่างกว้างๆ ดังนี้

๑) รูปแบบครอบครัวมีการเลี้ยงดูแบบรักและเอาใจใส่

รูปแบบการเลี้ยงดูแบบรักและเอาใจใส่ส่งผลต่อวัยรุ่นมากที่สุด การกระทำหรือพฤติกรรมการแสดงออกของมารดาบิดา ผู้ปกครองที่แสดงถึงความห่วงใย เช่นการลูบหัวแสดงความเอ็นดู การโอบกอด ให้การสนับสนุนตลอดจนแสดงความใกล้ชิดสนิทสนม รวมทั้งมีเวลาให้และปฏิบัติต่อกันด้วยความอ่อนโยน เอื้ออาทร การแสดงออกของมารดาบิดา ผู้ปกครองเช่นนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ การแสดงพฤติกรรมทำให้วัยรุ่นมีความรู้สึกรับรู้ถึงความรัก ซึ่งเป็นนามธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยสัมผัสได้ผ่านพฤติกรรม เป็นต้น เพราะการที่วัยรุ่นรู้สึกวามารดาบิดา ผู้ปกครองรักและหวังดีกับตน จะทำให้วัยรุ่นพอใจและยินดีที่จะเรียนรู้สิ่งดีๆ ที่มารดาบิดา ผู้ปกครองถ่ายทอดหรือปลูกฝังให้

ส่วนในด้านการเรียน ต้องดูที่ความสามารถของวัยรุ่นเป็นสำคัญ ว่าวัยรุ่นเองมีความสามารถเรียนได้ในระดับไหนอย่างไร ไม่บังคับจนเกินไป มารดาบิดา ผู้ปกครองต้องเปลี่ยน

^{๑๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๗๓.

ทัศนคติเสียใหม่ กล่าวคือสำคัญที่มารดาบิดา ผู้ปกครองต้องยอมรับความสามารถด้านอื่นของวัยรุ่น เข้าใจและสนับสนุนในความสามารถด้านอื่นๆ ที่เหลือ มีความภาคภูมิใจในความสามารถด้านอื่นๆ ของวัยรุ่นและปรับสิ่งแวดล้อมในการเรียนให้เหมาะสม คือไม่เร่งรัดหรือบังคับจนเกินไป แต่ให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา เป็นต้น วัยรุ่นที่เติบโตมาในครอบครัวที่มีการเลี้ยงดูแบบรักและเอาใจใส่ มารดาบิดา ผู้ปกครองควรส่งเสริมพฤติกรรมกตัญญูทวดเทวี โดยวิธีการให้วัยรุ่นได้กระทำหรือประพฤติปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดเป็นคุณธรรมกตัญญูทวดเทวี ส่งเสริมกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาเป็นต้น

๒) รูปแบบครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม

รูปแบบครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุม มารดาบิดา ผู้ปกครองวางกรอบ กฎเกณฑ์ความประพฤติให้ปฏิบัติตามอย่างเข้มงวด ไม่มีการอธิบายเหตุผลน้อยมาก หรือไม่มีเลย มีการใช้อำนาจควบคุมโดยวิธีบังคับ และลงโทษเมื่อวัยรุ่นไม่ทำตามความคาดหวังของบิดามารดา บิดามารดามักห่างเหินและปฏิเสธ ส่งผลให้วัยรุ่นมักไม่ค่อยมีความสุข ชอบหลีกเลี่ยงสังคม มีความวิตกกังวล และรู้สึกไม่มั่นคง มีความคับข้องใจสูง และขาดความกระตือรือร้นไม่ค่อยมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ขาดความยืดหยุ่น อนุรักษ์นิยม เจ้าระเบียบจนเกินไป และมีแนวโน้มที่จะไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น

ครอบครัวที่มีการเลี้ยงดูแบบควบคุม มารดาบิดา ผู้ปกครองอาจมีการยืดหยุ่นระเบียบบ้าง เพราะการบังคับเป็นการปิดกั้นความคิดที่วัยรุ่นจะได้โยนโสมนสิการในพฤติกรรมของตนเอง วัยรุ่นจะขาดทักษะการแสดงออกเพราะไม่ค่อยได้ใช้ความคิด หรือคิดแต่ไม่กล้าแสดงออก มารดาบิดา ผู้ปกครองอาจให้วัยรุ่นคิดและสามารถวางแผนทำสิ่งต่างๆ ภายในบ้านได้อย่างมีความสุข โดยมารดาบิดา ผู้ปกครองให้วัยรุ่นคิดจัดระเบียบตนเองในด้านต่างๆ โดยอยู่ในการดูแลจะเป็นการดีเพราะวัยรุ่นจะมีความมั่นใจในการแสดงพฤติกรรมมากขึ้นไม่กลายเป็นเก็บกดไม่กล้าแสดงออกซึ่งพฤติกรรม

๓) รูปแบบครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบตามใจ

รูปแบบครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบตามใจ คือการอบรมเลี้ยงดูที่มารดาบิดาปล่อยให้วัยรุ่นทำสิ่งต่างๆ ตามการตัดสินใจได้อย่างอิสระโดยไม่มีการกำหนดขอบเขต ใช้การลงโทษน้อย ไม่เรียกร้องหรือควบคุมพฤติกรรม วัยรุ่นสามารถแสดงออกซึ่งความรู้สึกและอารมณ์ได้อย่างเปิดเผย มารดาบิดาอาจให้คำปรึกษาหรือพยายามใช้เหตุผล แต่ไม่มีอำนาจในการควบคุมพฤติกรรมของวัยรุ่น มารดาบิดาจะให้ความรักความอบอุ่นและตอบสนองความต้องการของวัยรุ่นเสมอ ส่งผลให้วัยรุ่นมักไม่มีศักยภาพตามวุฒิภาวะ มีความสามารถในการควบคุมตนเองต่ำ มีลักษณะพึ่งพาผู้อื่นสูง และมีปัญหาในการควบคุมอารมณ์

ครอบครัวที่มีการเลี้ยงดูแบบตามใจมารดาบิดา ผู้ปกครอง ต้องปรับทัศนคติใหม่ กล่าวคือ ถ้าคอยแต่เมตตา กรุณา มุทิตาก็ทำหรือจัดการให้หมดทุกอย่าง วัยรุ่นไม่ได้อยู่กับมารดาบิดาหรืออยู่กับมนุษย์ด้วยกันอย่างเดียวแต่ต้องอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต วัยรุ่นต้องรับผิดชอบตัวเอง ปัญหาที่คือจะรับผิดชอบชีวิตของตัวเองได้หรือไม่ ถ้าหากมารดาบิดา ผู้ปกครองเอาแต่ช่วยเหลือ

วัยรุ่นอาจจะไม่รู้จะทำอะไรให้เป็นด้วยตัวเอง และรับผิดชอบตัวเองไม่ได้คือไม่สามารถพึ่งตนเอง ในระยะยาว วัยรุ่นจะต้องอยู่กับโลกแห่งความเป็นจริงที่มันไม่เข้าใครออกใคร ต้องรับผิดชอบชีวิตของตัวเองให้ได้ ถึงตรงนี้มีมารดาบิดา ผู้ปกครองต้องคอยสังเกตพฤติกรรมอยู่ห่างๆ คืออุเบกขาบ้าง การให้ความรักความอบอุ่นหรือตามใจมากเกินไปก็เกินพอดี นอกจากวัยรุ่นจะไม่รู้คุณแล้วยังเสียนิสัยเพราะถูกตามใจตลอดเวลา มารดาบิดาต้องปรับพฤติกรรมตนเอง โดยปล่อยให้วัยรุ่นได้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง โดยมารดาบิดาให้ความสนับสนุนคอยแนะนำช่วยเหลือ คอยประคับประคอง เป็นต้น

๔) รูปแบบครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง

รูปแบบครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง ทำให้วัยรุ่นรู้สึกว้าวุ่น มารดาบิดา ผู้ปกครองไม่มีเวลาให้ตน เลี้ยงดูด้วยการให้อาหารกับเงิน สายสัมพันธ์ทางจิตใจระหว่างมารดาบิดา ผู้ปกครองกับวัยรุ่นมีน้อย วัยรุ่นจึงอาจเห็นมารดาบิดา ผู้ปกครองเป็นแค่คนที่รู้จักที่ให้การดูแลทางกายและให้แต่วัตถุ จึงไม่สนใจในคำสั่งสอนและความรู้สึกของมารดาบิดา ผู้ปกครอง ซึ่งการเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาทางจริยธรรมรูปแบบต่างๆ ในวัยรุ่นที่มีปัญหา คืออยู่ที่ร้อยละ ๓ ที่ใช้การเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง ซึ่งเป็นแนวทางการเลี้ยงดูที่มารดาบิดา ผู้ปกครองไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอน มักห่างเหินและเพิกเฉยต่อพฤติกรรมต่างๆ ของวัยรุ่น^{๑๖๐} การเลี้ยงดูแบบทอดทิ้งถือเป็นรูปแบบการเลี้ยงดูที่มีแนวโน้มก่อให้เกิดปัญหามากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบการเลี้ยงดูประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความขัดแย้งในสังคมต่อต้านสังคม ความก้าวร้าวนำไปสู่การกระทำผิดทางอาชญากรรมต่างๆ ความรุนแรงในครอบครัว การติดการพนันและสารเสพติด การเลี้ยงดูลักษณะนี้นั้นส่งผลกระทบทางสังคมตามที่เป็นข่าว

การเลี้ยงดูแบบทอดทิ้ง การห่างเหินเหมือนการปล่อย เมื่อเกิดเรื่องขึ้นมาวันใดวันหนึ่งมารดาบิดา ผู้ปกครองอยากจะห้าม แต่วัยรุ่นจะไม่เชื่อฟัง เพราะมารดาบิดา ผู้ปกครองได้ปลูกฝังลักษณะนิสัยแบบอิสระและปล่อยมาตลอด วัยรุ่นจะไม่เข้าใจอะไรทั้งนั้น แล้วอาจจะพาลไปว่ามารดาบิดาไม่เชื่อใจ มีปากเสียงทะเลาะกันขึ้นมาได้ วัยรุ่นจะต่อต้านถ้าสั่ง แต่ควรใช้วิธีการถามว่าคิดอะไรอยู่ เพื่อเปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้พูดระบายความในใจโดยไม่ขัดคอ จะได้รู้ความต้องการหรือปัญหาที่คับข้องใจอยู่ เป็นการประเมินก่อนในเบื้องต้น มารดาบิดา ผู้ปกครองต้องมีวิธีในการสื่อสารมากขึ้น เพราะเป็นฝ่ายที่ละเลยวัยรุ่นมาแล้วตั้งแต่ต้น ต้องพูดคุยใช้เวลาและวิธีต่างๆ นานหน่อย ชี้แจงเหตุผล แม้จะเป็นการยากแต่วัยรุ่นจะเข้าใจ สำคัญมารดาบิดา ผู้ปกครองต้องมีเวลาให้และรับฟังก่อน

สำหรับครอบครัวไทยที่เลี้ยงวัยรุ่นในลักษณะรูปแบบต่างๆ นั้น ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยของแต่ละครอบครัว การเลี้ยงวัยรุ่นมีหลายหลักการและผลลัพธ์ที่ได้ก็ไม่เหมือนกัน ไม่ได้ดีหรือเลวร้ายเสมอไป ครอบครัวไทยต้องยอมรับว่าทุกวันนี้สิ่งแวดล้อมต่างๆ รอบตัวนั้นล้วนดึงดูดใจวัยรุ่นมากขึ้น

^{๑๖๐} รายงาน “คนไทย” มอนิเตอร์ ๒๕๕๗ : เสียงเยาวชนไทย (Youth Today), หน้า ๓๒.

ทั้งความเป็นไปของสังคมที่รับวัฒนธรรมอันหลากหลายจากทั่วโลก การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจตามยุคตามสมัย การแข่งขันกันทางการศึกษาทำให้วัยรุ่นมีความเครียดและวิตกกังวลกับผลการเรียน ความคาดหวังในอนาคตของตนเอง สื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ความบันเทิงรอบตัวที่เข้าถึงได้ง่ายเป็นสิ่งล่อใจ และโดยธรรมชาติวัยรุ่นนั้นต้องการค้นพบตนเอง จึงต้องการความอิสระจากมารดาบิดา ผู้ปกครอง เพื่อค้นหาหรือทำตามสิ่งที่วัยรุ่นเองต้องการ บางครั้งการตัดสินใจที่ผิดพลาดขาดการไตร่ตรองอาจก่อให้เกิดปัญหาที่รุนแรงขึ้นมาได้ การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับวัยรุ่นที่ดีที่สุด คือฝึกให้วัยรุ่นคิดเป็นแบบโยนิโสมนสิการ โดยมารดาบิดา ผู้ปกครองต้องเป็นกัลยาณมิตรที่ดี ต้องไม่ละทิ้งคุณสมบัติของการเป็นบุพการีที่ดีในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

มารดาบิดานั้นมีหน้าที่สำคัญ คือห้ามปรามวัยรุ่นไม่ให้ทำความชั่วซ้ำเสียหาย ป้องกันไม่ให้ตกไปทำแต่กรรมอันตราย สั่งสอนแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำไปมุ่งไปในทางที่จะพบความสุขความเจริญ ส่งเสริมให้เล่าเรียนศิลปวิทยามีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงานเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักเป็นฐานต่อไป ถึงวัยเวลาที่จะมีครอบครัวก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ โดยรับที่จะทำด้วยความเต็มใจ ทรัพย์สมบัติก็มอบไว้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะๆ ไป จนครั้งสุดท้ายที่เรียกว่ามรดก คุณสมบัติของบุพการียังมีคุณธรรมที่เนื่องอยู่ในการอุปการ ด้วยการปฏิบัติปลีกย่อยอีกมากมายรวมความก็คือการกระทำที่ออกมาจากพรหมวิหาร ๔ ประการนั่นเอง ใจของมารดาบิดานั้นประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูวัยรุ่นให้เจริญเติบโต และงอกงามมีความสุข คือมีเมตตา ประกอบด้วยกรุณา มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ช่วยแก้ปัญหา และปลดปล่อยความทุกข์ มีมุทิตา คอยส่งเสริม ให้กำลังใจ และพลอยยินดีเมื่อวัยรุ่นประสบความสำเร็จ ประสบความสำเร็จ ก้าวหน้า หรือทำความดีงามถูกต้อง มีอุเบกขา ในเวลาที่สมควร เช่นเมื่อวัยรุ่นจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตนเอง มารดาบิดาก็จะให้โอกาสแก่วัยรุ่นที่จะได้พัฒนาตนเอง คือไม่ใช่ช่วยเหลือไปหมดทุกอย่างทุกเรื่อง แล้วจะกลายเป็นว่าวัยรุ่นทำอะไรไม่เป็นเลย อันนี้เรียกว่า วางอุเบกขา^{๑๖๑}

การบอกสอนหรืออบรมนั้น มารดาบิดา ผู้ปกครองต้องไม่ใช่อารมณ์ขณะที่บอกสอน ตรงกันข้ามควรวางท่าทีที่สงบนิ่ง มั่นคง เพราะการใช้อารมณ์นั้นนอกจากวัยรุ่นไม่เชื่อฟังแล้ว อาจจะมีความคิดว่าผู้ใหญ่ไม่รัก ทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายยิ่งเลวร้ายลง วัยรุ่นจะตีตัวออกห่างจากมารดาบิดา ผู้ปกครอง และปัญหาย่อมบานปลายมากขึ้น ควรหลีกเลี่ยงคำตำหนิ ดุ ตำ วิธีที่เหมาะสมที่สุดคือการสร้างภูมิคุ้มกันโดยปลูกฝังวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการให้กับวัยรุ่น ควรใช้คำถามกระตุ้นให้

^{๑๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **คุณปิตามารดาสุตพรณามหาศาล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

คิดมากกว่า การสอนแบบใช้คำพูดตำหนิตรงๆ เช่นลูกก็โตะแล้ว ทำไมยังทำตัวแบบนี้ รู้ไหมว่ามันอันตราย มันไม่ถูกต้อง การสอนด้วยคำตำหนิจะใช้ไม่ได้ผลกับวัยรุ่น เพราะจะทำให้วัยรุ่นรู้สึกว่าคุณบังคับ ควบคุม และมารดาบิดา ผู้ปกครองยังมองเขาเป็นเด็กและวัยรุ่นจะต่อต้านคำพูดนั้น แม้จะรู้ว่า มีเหตุผลก็ตาม ดังนั้นมารดาบิดา ผู้ปกครองแต่เพียงการปรับวิธีพูด โดยตั้งคำถามที่เป็นเหตุผล ให้วัยรุ่นคิดด้วยตัวเอง ซึ่งกรณีนี้มารดาบิดา ผู้ปกครองอาจใช้การตั้งคำถามอื่นๆ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ ยกตัวอย่างมาเป็นกรณีศึกษา เช่นกรณีปัญหาวัยรุ่นขาดการไตร่ตรองแล้วใช้ยาเสพติด

พฤติกรรมใช้ยาเสพติดเกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม หลังจากเห็นบ่อยครั้งที่ผู้อื่นทำ พฤติกรรมดังกล่าว ตัวอย่างเช่นวัยรุ่นใช้ยาเสพติดเพราะเห็นสมาชิกในครอบครัว เพื่อน หรือบุคคลใกล้ชิดใช้ยาเสพติด เป็นต้น มารดาบิดา ผู้ปกครองควรใช้เวลาใกล้ชิดกับวัยรุ่น พูดคุยสอบถามถึง ปัญหา มีการใช้คำถามให้เกิดการคิด เพื่อให้ตระหนักถึงอันตรายและโทษของยาเสพติด พร้อมทั้ง ยกตัวอย่างอธิบายประกอบ “อะไรทำให้ลูกไปใช้สารเสพติด” “เพื่อนที่ชวนทำในสิ่งที่เป็นอันตราย เป็นเพื่อนแบบไหน” “การใช้สารเสพติด มีอันตรายไหม มากน้อยเพียงใด” “หากลูกใช้สารเสพติด แล้วลูกเป็นอะไรไป ต้องเจ็บ ต้องป่วย ต้องพิการ ลูกคิดว่าชีวิตลูกจะเป็นอย่างไร”

วัยรุ่นจะรับฟังและพิจารณาถึงโทษของยาเสพติดและการคบเพื่อนไม่ดี เมื่อตระหนักได้ด้วยตนเอง วัยรุ่นจะห่างกลุ่มเพื่อนออกมาและไม่ใช้ยาเสพติดอีกเลย เป็นต้น มารดาบิดา ผู้ปกครอง อาจบอกสอนโดยกล่าวถึงความรู้สึกห่วงใย เช่น “พ่อแม่คงอยู่ไม่ได้ ถ้าลูกเป็นอะไรไป” การบอกสอน ลักษณะนี้ เป็นการฝึกให้วัยรุ่นได้ตระหนักคิด พิจารณาว่าอะไรถูกผิดด้วยตัวเอง วัยรุ่นจะรับรู้ความปรารถนาดีของมารดาบิดา ผู้ปกครองและตระหนักในการรับผิดชอบตัวเอง และในกรณีที่ต้องมีการลงโทษนั้น การลงโทษต้องอธิบายให้วัยรุ่นเข้าใจเหตุผล และยอมรับการลงโทษ มารดาบิดา ผู้ปกครองไม่ควรลงโทษด้วยอารมณ์ เมื่อวัยรุ่นทำสิ่งที่ผิดและเป็นอันตราย มารดาบิดา ผู้ปกครองจำเป็นต้องห้ามปรามด้วยท่าทีจริงจังแต่ทว่าสงบนิ่ง และควรให้วัยรุ่นได้รับโทษในสิ่งนั้น เพื่อให้ได้รับบทเรียน และตระหนักว่าไม่ควรทำสิ่งนั้นอีก การลงโทษต้องทำเมื่อวัยรุ่นยอมรับความผิด บางครั้งการลงโทษวัยรุ่นด้วยการตีบางครั้งอาจไม่ได้ผล ครอบครัวที่เลี้ยงแบบตามใจวัยรุ่นจะใช้แต่อารมณ์ ส่วนครอบครัวที่เลี้ยงแบบทอดทิ้งวัยรุ่นจะไม่ยอมรับ อาจมีบ้างสำหรับครอบครัวที่เลี้ยงแบบรักและเอาใจใส่ มารดาบิดา ผู้ปกครองอาจทำโทษโดยการตีได้เพราะมีพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดีมาก่อน และมารดาบิดาผู้ปกครองไม่ได้ใช้อารมณ์ในขณะที่ตี

อย่างไรก็ตามการลงโทษวัยรุ่นนั้นสามารถทำได้หลายวิธี ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ความผิด เช่นหากขโมยเงินอาจใช้วิธีหักค่าขนม ให้ชดใช้เงินที่ขโมยไป ให้แสดงความขอโทษเมื่อ ก้าวร้าวกับบุคคลอื่น ให้ทำงานบ้านเพิ่มขึ้นเมื่อกลับบ้านผิดเวลา เป็นต้น และต้องไม่ลืมการให้คำชมเชยด้วย เมื่อวัยรุ่นยอมรับการลงโทษและประพฤติตัวดีขึ้น และมารดาบิดา ผู้ปกครองเป็นแบบอย่างที่ดี กล่าวคือหากสอนสิ่งใดต้องเป็นแบบอย่างโดยการประพฤติสิ่งนั้นให้ได้ หากไม่แล้ววัยรุ่น

จะไม่เชื่อฟัง หากมารดาบิดา ผู้ปกครองเป็นแบบอย่างในการประพฤติตัวที่ดีเมื่อบอกสอนแล้ว วัยรุ่นจะให้ความเคารพและปฏิบัติตาม เป็นต้น

วัยรุ่นเป็นวัยแห่งการวางรากฐานทุกอย่างที่สำคัญของชีวิต เป็นช่วงเวลาที่จะสามารถพัฒนาทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม อารมณ์ บุคลิกภาพ และจริยธรรม โดยผ่านกระบวนการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว ซึ่งการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว และการให้การศึกษาในครอบครัวนี้เอง เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อระดับคุณภาพของชีวิต บุคลิกภาพ รวมทั้ง ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมของวัยรุ่น กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลได้รับในช่วงวัยรุ่นจากครอบครัว จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาทางอารมณ์ และบุคลิกภาพ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวไม่สามารถจะกำหนดเวลาสิ้นสุดแน่นอน และรูปแบบไม่ตายตัว เพราะมีความแตกต่างกันไปตามทัศนคติของแต่ละครอบครัวที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดู ได้ผลมากน้อยอย่างไรอยู่ที่การสื่อสารระหว่างมารดาบิดา ผู้ปกครองจะสัมพันธ์กับวัยรุ่น

ปัจจุบันนี้การอบรมหรือการสอนจากมารดาบิดา ผู้ปกครอง เป็นศิลปะที่ทำหายอย่างยิ่ง กล่าวคือต้องหาความพอดีในการบอกสอน ไม่ตึงและไม่หย่อนเกินไป และเริ่มต้นได้เลยจากการปรับวิธีคิดให้เข้าใจวัยรุ่นมากขึ้น ฝึกวัยรุ่นให้มีปัญญาหรือความคิดเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเอง และการพัฒนาตนเองของมารดาบิดา ผู้ปกครองให้เป็นแบบอย่างพฤติกรรมที่ดี และการควบคุมอารมณ์ของมารดาบิดา ผู้ปกครองที่จะแสดงออกกับวัยรุ่นได้ ก็จะสามารถประคับประคองช่วงเวลาของวัยรุ่นให้ก้าวผ่านไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ที่ดั่งามและประสบความสำเร็จในชีวิตได้ และนั่นก็ถือได้ว่ามารดาบิดา ผู้ปกครองเองที่ได้ทำหน้าที่ของบุพการีบุคคล คือบุคคลผู้ทำอุปการก่อน^{๑๖๒} ความรัก ความอบอุ่น อยู่เคียงข้าง ให้กำลังใจ เป็นกัลยาณมิตรและแบบอย่างที่ดี ซึ่งวัยรุ่นจะสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรมและแปลเปลี่ยนเป็นความตระหนักรู้กตัญญูเกิดขึ้นในจิตใจของวัยรุ่น เมื่อถึงเวลาและโอกาสเหมาะสม กตเวทิตาธรรมก็จะแสดงออกมา ให้มารดาบิดา ผู้ปกครองได้ชื่นใจ เป็นต้น

๔.๔.๒ ประยุกต์ใช้ในระดับสังคม

ในระดับสังคมจะประกอบด้วยโรงเรียน สถานศึกษาและวัด ซึ่งมีหน้าที่สอนหรือให้ความรู้ทางด้านวิชาการและวิชาชีพ การถ่ายทอดค่านิยม ทัศนคติความเชื่อ ปลุกฝังความกตัญญูกตเวทิตาหรือรูปแบบพฤติกรรมที่ดีแก่วัยรุ่น กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่สามารถนำมาปรับใช้ได้ คือการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธ กรณีศึกษาการสอนของพระพุทธรเจ้าแต่ละครั้งนั้นจะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จโดยมีคุณลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ อย่างดังนี้

- ๑) สันทสสนา การอธิบายชี้แจงให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือให้ไปเห็นกับตา
- ๒) สมาทปนา โนม่น้าวชักจูงให้คล้อยตาม ขวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ

^{๑๖๒} อด.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

๓) สมุดเตชนา เร้าใจให้แก่วัยรุ่นกล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำได้ ไม่หวั่นไหวและย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมผัสสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริงเบิกบานฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นประโยชน์ที่ตนพึงจะได้รับจากการปฏิบัติ^{๑๖๓}

ชีวิตการศึกษาของวัยรุ่นมีช่วงระยะเวลายาวนานหลายปี โดยในแต่ละวันใช้เวลาหลายหลายชั่วโมงอยู่กับครู การจัดการเรียนรู้ตามวิธีพหุทศนั้นบทบาทของครูสำคัญมาก ครูมีหน้าที่แนะนำวิธีการ คือแนะให้ทำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ถ้าวัยรุ่นสามารถทำเองได้ก็ให้ทำเอง ครูที่ดีต้องมีทั้งวิชาและจรรยา วิชาคือความรู้ จรรยาคือความประพฤติดี การเรียนรู้แนวพหุทศเน้นบุคคลเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นบทบาทของครูควรจะสร้างศรัทธาให้วัยรุ่นเกิดความพร้อมมีจิตใจอ่อนโยน พร้อมทั้งจะพัฒนาไปตามลำดับ คือ

๑) วัยรุ่นมีศรัทธาเข้าหาครู

๒) ศึกษาคำสอนของครู

๓) จดจำเรื่องที่ศึกษา

๔) พิจารณาความหมายของคำที่เรียนมานั้น

๕) เกิดความเข้าใจเพราะเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

๖) เกิดฉันทะ คือความพอใจอยากเรียนรู้

๗) อุตสาหะ คือรับไปปฏิบัติ

การเรียนรู้แบบพหุทศจึงเป็นการพัฒนาวัยรุ่น ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และการพัฒนากลุ่มวัยรุ่นให้อยู่และปฏิบัติงานรวมกันได้อย่างสันติ โดยครูที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนามักเป็นครูที่ใช้วิธีการอบรมสั่งสอนที่เหมาะสม ซึ่งได้แก่การอบรมสั่งสอนแบบรักสนับสนุน และแบบใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ลงโทษอย่างมีเหตุผล ครูเป็นแบบอย่างที่ดีทางจริยธรรม เนื่องจากเจตคติจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นทั้งความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ซึ่งเป็นนามธรรมอยู่ในตัวบุคคล และเป็นทั้งคุณลักษณะของพฤติกรรมที่มีพื้นฐานมาจากนามธรรมดังกล่าว แม้สังคมจะมีบรรทัดฐานชัดเจนว่าเรื่องใดเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่นความกตัญญูกตเวที แต่ก็ยากที่จะพัฒนาคุณลักษณะภายในซึ่งเป็นนามธรรม (คุณธรรม) ให้สามารถเป็นพื้นฐานและกำกับให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ ประกอบกับคุณลักษณะที่ต้องการในบางเรื่อง เช่นความกตัญญูกตเวที จำเป็นต้องแปลออกเป็นพฤติกรรม และจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับการพัฒนาคุณลักษณะนั้นๆ พยายามใช้วิธีการที่สอดคล้องกับวัยและธรรมชาติของวัยรุ่นตามแต่ละช่วงวัย เพื่อการพัฒนาคุณธรรม

^{๑๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีการสอน**, บรรยายสรุป ณ วิทยาลัยครูธนบุรี เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๓ ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีวิสุทธิโมลี, pdf, หน้า ๔๖.

จริยธรรมกตัญญูทเวทีให้ได้ผลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และประเมินวัดผลได้ การเรียนในช่วงวัยรุ่นนี้จะเป็นการเรียนรู้เพื่อให้มีการพัฒนาการทุกด้านอย่างสมบูรณ์ครบองค์ ๔ คือไตรสิกขา ๓ โยนิโสมนสิการ ๑ ดังนี้

๑) การพัฒนาทางด้านร่างกาย จะต้องฝึกให้สามารถพัฒนาได้ทั้งกล้ามเนื้อเล็กและกล้ามเนื้อใหญ่และสุขภาพโดยรวม (กายภาวนา)

๒) การพัฒนาทางด้านอารมณ์และทางด้านจิตใจ จะต้องฝึกวัยรุ่นให้มีวุฒิภาวะทางอารมณ์สามารถเรียนรู้วิธีควบคุมอารมณ์ ให้มีศรัทธาและปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนา วัยรุ่นได้รับการฝึกหัดขัดเกลาทั้งกาย วาจา ใจ (จิตภาวนา)

๓) การพัฒนาทางด้านสติปัญญา คือกระตุ้นสมองให้เติบโตฝึกให้รู้จักกระบวนการคิด วิเคราะห์ จินตนาการ และใช้เหตุผล (ปัญญาภาวนา)

๔) การพัฒนาทางด้านสังคม จะต้องฝึกวัยรุ่นให้เคารพปฏิบัติตามกฎและกติกาสังคม เรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น วัยรุ่นสามารถคิดเรื่องนามธรรม ใช้เหตุผลจำแนกความดีและไม่ดีได้ จึงควรมีโอกาสได้เรียนรู้ สัมผัส และสร้างประสบการณ์ ส่งเสริมคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม ด้านภาษาต้องให้ความหมายนิยามที่ชัดเจน ดีชั่วเป็นอย่างไร อะไรที่เป็นสังคมบัญญัติอะไรที่เป็นสภาวะธรรม กุศลและอกุศล บุญบาปเกี่ยวข้องอย่างไรกับการทำความดีมีความสัมพันธ์กับจิตใจอย่างไร ความรู้ในความหมายนิยามศัพท์ที่ถูกต้องนำมาซึ่งการปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามกรอบที่สังคมอยากปลูกฝังตามทางพระพุทธศาสนานั้นเอง (ศีลภาวนาและโยนิโสมนสิการ)

วิธีประยุกต์คำสอนกตัญญูทเวที

พัฒนาการวัยรุ่น	กระบวนการประยุกต์กตัญญูทเวทีตามหลักไตรสิกขาและการพัฒนาแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ
วัย รุ่น ตอน ต้น ช่วง อายุ ประมาณ ๑๒-๑๕ ปี เป็นช่วงของวัยแรกเริ่มยังมีพฤติกรรมค่อนข้างไปทางเด็กอยู่มาก	ศีลภาวนา ระเบียบ วินัย การดูแลตนเอง มารยาทในการแสดงออก ระหว่างบุคคล จิตภาวนา กล่าวคำชมเชย เสริมรางวัลตามความเหมาะสม ปัญญาภาวนา คุณธรรมภายใน, ความถูกต้อง, บัญญัติศัพท์นิยาม ความหมายต้องชัดเจนถูกต้อง, ค่านิยมกตัญญูทเวที แนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ แบบพิจารณาเห็นคุณและโทษ (หรือตามความเหมาะสม)

: ตาราง ๔.๓ แสดงวิธีประยุกต์คำสอนกตัญญูทเวทีกับวัยรุ่นตอนต้น

วัยรุ่นตอนต้น ช่วงนี้เป็นช่วงเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด วัยรุ่นสามารถแยกแยะ ดี ชั่ว ถูก ผิด การจะสอนวัยรุ่นให้เป็นคนดีได้นั้นคือ มารดาบิดาต้องมีเวลาและเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติกตัญญูตเวที โดยมารดาบิดาสอนให้วัยรุ่นรู้จักคิดตามแบบโยนิโสมนสิ สอนให้รู้จักตระหนักรู้ในบุญคุณ ต่อบุคคล วัตถุสิ่งของ รวมถึงธรรมชาติแวดล้อม ยกตัวอย่างเช่น วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือสอนให้รู้ในหลักการของกตัญญูตเวที และวิธีคิดแบบพิจารณาเห็นคุณและโทษอย่างชัดเจนถึงการประพฤติกตัญญูตเวที และผลที่จะได้รับการกระทำนั้นคือ วัยรุ่นรู้ในบุญคุณนั้น ๆ และคิดหาทางตอบแทนคุณนั้น ๆ ตามเวลาและโอกาสที่ถูกต้องเหมาะสม วิธีคิดที่ปลูกสร้างคุณธรรม วิธีคิดในแง่ที่เกิดกุศล เมื่อพบเจอสิ่งต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แล้วปรับกระบวนการคิดให้เป็นไปในทางกุศลหรือเชิงสร้างสรรค์ เป็นต้น วัยรุ่นก็จะจดจำสิ่งเหล่านั้นไว้ และกระทำตามในสิ่งที่มารดาบิดาสอน การบอกสอนให้คิดและกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่างจึงมีส่วนสำคัญ และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการแสดงพฤติกรรมกตัญญูตเวทีของวัยรุ่น

คำพูดที่ชัดเจนในความหมายนิยามศัพท์ จะเป็นการดีในการทำความเข้าใจทางภาษาในการสื่อสารให้กับวัยรุ่น ควรกล่าวคำชมเชยและให้รางวัลตามโอกาส การชมเชยเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เพราะจะสร้างความมั่นใจตระหนักรู้ในพฤติกรรมนั้น ๆ ว่าถูกต้อง ควรทำทุกครั้งเมื่อประพฤติถูกต้อง วัยรุ่นจะเกิดความภูมิใจตนเอง เป็นการเสริมแรงด้านจิตตภาวนา เป็นการปลูกฝังหลักการที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ส่วนการให้รางวัลจะให้ในบางโอกาส มารดาบิดา ผู้ปกครองต้องดูความเหมาะสมรางวัลถ้าให้บ่อยครั้ง วัยรุ่นอาจสับสน แล้วเกิดความคิดว่าทำสิ่งที่ถูกต้องเพื่อต้องการรางวัล หรือผลประโยชน์อะไรบางอย่างในสิ่งที่ตนอยากได้เป็นการตอบแทน กลายเป็นว่าทำดีเพื่อหวังผลซึ่งเป็นค่านิยมที่ไม่ค่อยจะดีนัก เรื่องการให้รางวัลมารดาบิดา ผู้ปกครองต้องระวังและใส่ใจในรายละเอียด

การลงโทษต้องบอกเหตุผลทุกครั้งและไม่ควรใช้อารมณ์ แต่จะบอกกันด้วยน้ำเสียงนุ่มนวล พร้อมชี้แจงอธิบายเหตุผลให้วัยรุ่นทราบและยอมรับโทษ แล้วจึงทำโทษ เพื่อให้วัยรุ่นตระหนักรู้ทราบเหตุผลและยอมรับว่าพฤติกรรมอย่างนี้ไม่ถูกต้อง และจะไม่กระทำอีก การชมเชยการให้รางวัลและการทำโทษเป็นการเสริมแรงที่ดี วัยรุ่นจะมีความมั่นใจในพฤติกรรมของตน ถ้าแสดงออกในพฤติกรรมที่ถูกต้อง และกล้าที่จะไม่แสดงออกถึงพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง คือมีความอดทน รู้จักควบคุมตนเอง เป็นการสร้างเจตคติที่ดีต่อพฤติกรรม สร้างความตระหนักรู้ถูก-ผิดเป็นการสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีในช่วงอายุต่อไป

ทางด้านครูก็เช่นเดียวกันอบรมวัยรุ่นตามหลักไตรสิกขาและโยนิโสมนสิการหากแต่รูปแบบการอบรมนั้น จะเน้นในระเบียบ วินัย การทำงานกลุ่ม การนำเสนอ การจัดกิจกรรมที่เหมาะสมปรับตามบริบทแวดล้อม โดยครูต้องกระตุ้นให้วัยรุ่นได้คิดและได้ลงมือปฏิบัติ ครูเป็นกัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือส่งเสริม ช่วยวัยรุ่นแก้ปัญหา ซึ่งในจุดนี้จะช่วยสร้างความผูกพัน ความไว้วางใจ

ในตัวครูส่วนหนึ่ง วัยรุ่นได้ทำกิจกรรมกลุ่มได้รู้จักการสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนส่วนหนึ่ง ความกตัญญูทวนเวียนที่จะเกิดในจิตใจวัยรุ่นเช่นกัน

พัฒนาการวัยรุ่น	กระบวนการประยุกต์กตัญญูทวนเวียนที่ตามหลักไตรสิกขาและการพัฒนาแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ
วัยรุ่นตอนกลางช่วงอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี มีพฤติกรรมก้าวร้าวระหว่างเด็กและผู้ใหญ่	ศีลภาวนา ระเบียบมารยาทในสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ปลูกฝังค่านิยมกตัญญูทวนเวียนที่ ให้อภัยเคารพ เชื่อฟัง เป็นต้น จิตภาวนา กระตุ้นเสริมแรงด้วยการชม เชยต่อหน้าผู้อื่น/ยกย่องให้ ความสำคัญ ส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสาเพื่อสังคม การปลูกป่า การช่วยเหลือผู้ประสบภัย การบริจาคโลหิต ฯลฯ ปัญญาภาวนา ส่งเสริมจริยธรรมข้อต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความกตัญญูทวนเวียนที่เหมาะสม หลักการทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมงานกลุ่ม แนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ ควรส่งเสริมทั้ง ๑๐ วิธีคิด

: ตาราง ๔.๔ แสดงวิธีประยุกต์คำสอนกตัญญูทวนเวียนกับวัยรุ่นตอนกลาง

วัยรุ่นจะพยายามปรับบุคลิกภาพของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม โดยการเอาแบบอย่างจากบุคคลหรือสื่อต่างๆ ที่ตนเองเห็นว่าดี มีความเป็นตัวของตัวเอง ต้องการความเป็นส่วนตัว รวมทั้งต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนและสังคม ระเบียบมารยาทในสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ปลูกฝังค่านิยมกตัญญูทวนเวียนที่ ให้อภัยเคารพ เชื่อฟัง และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นจึงสำคัญอย่างมากกับวัยรุ่นในช่วงนี้ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ แบบควรได้รับการฝึก เพื่อวัยรุ่นจะได้นำไปปรับใช้ กับสถานการณ์บริบทแวดล้อมของปัญหานั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม เพราะการรู้ความจริง ทำให้รู้ความถูกต้อง การรู้ความถูกต้อง ทำให้ปฏิบัติถูกต้อง การปฏิบัติถูกต้อง ทำให้ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง เป็นต้น

พัฒนาการวัยรุ่น	กระบวนการประยุกต์กตัญญูทวนเวียนที่ตามหลักไตรสิกขาและการพัฒนาแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ
วัยรุ่นตอนปลายช่วงอายุ ๑๘-๒๕ ปี มีกระบวนการ	-เชิดพระวิทยากร มาบรรยายธรรม ปาฐกถา เพื่อขยายความธรรมะให้ลึกซึ้ง กิจกรรมเข้าค่ายอบรมธรรมะ เข้าค่ายปฏิบัติธรรม

ความคิด มีวุฒิภาวะทางอารมณ์และพฤติกรรมโดยรวมค่อนข้างดี	-จัดทำโครงการบริการสังคมจิตอาสา, โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, โครงการวันสำคัญต่างๆ เช่นวันพ่อวันแม่, โครงการวันครู, โครงการวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา, ลงพื้นที่ทำกิจกรรม ตามความเหมาะสมของกิจกรรมนั้นๆ -การบริจาคโลหิต การช่วยเหลือผู้ประสบภัย ฯลฯ
--	---

: ตาราง ๔.๕ แสดงวิธีประยุกต์คำสอนกตัญญูทศกัณฐ์กับวัยรุ่นตอนปลาย

สำหรับวัยรุ่นตอนปลาย กิจกรรมในสถาบันการศึกษาควรเน้นในเรื่องกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือครูอาจารย์ให้วัยรุ่นคิดอย่างเป็นระบบมากขึ้น การจัดทำโครงการมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการเปลี่ยนความตระหนักรู้หรือกตัญญูซึ่งเป็นนามธรรมในจิตใจของวัยรุ่นที่มีต่อ มารดาบิดา ผู้ปกครองและครู รวมถึงสังคมโดยรวม ให้เป็นรูปธรรมโดยวัยรุ่นได้แสดงกตเวทิตะรูปแบบในการตอบแทนลักษณะต่างๆ ผ่านกิจกรรมการจัดงาน และการนิมนต์พระวิทยากรมาบรรยายธรรมในสถาบันการศึกษานั้นมีประโยชน์หลายประการ คือ

- ๑) วัยรุ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระธรรมที่ตรัสรู้โดยพระพุทธเจ้า
- ๒) วัยรุ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระภิกษุสงฆ์ ผู้สืบต่อพระพุทธศาสนา
- ๓) วัยรุ่นเกิดความตระหนักรู้ในคุณของพระรัตนตรัย เกิดความเลื่อมใสศรัทธา
- ๔) วัยรุ่นได้พิจารณาธรรมะที่ประณีต เป็นการขยายปัญญาความคิด เสริมสร้าง

คุณธรรมของปัจเจกบุคคล

- ๕) เกิดความร่วมมือกันระหว่างวัด (พระวิทยากร) บ้าน (วัยรุ่น) และโรงเรียน

การจัดทำโครงการกิจกรรมบริการสังคม เป็นการประยุกต์หลักการของกตัญญูทศกัณฐ์ที่ซึ่งวัยรุ่นจะคิดเพื่อเตรียมนำไปปฏิบัติกับบริบทในพื้นที่จริง ในการที่จะช่วยเหลือตอบแทนสังคม โครงการกิจกรรมวันแม่วันพ่อ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกันวัยรุ่นจะได้ใช้โยนิโสมนสิการในกตัญญูซึ่งเป็นนามธรรม แล้วนำมาทบทวนที่ปฏิบัติจริงเห็นเป็นรูปธรรมผ่านกิจกรรมโครงการต่างๆ เป็นต้น

วิธีประยุกต์ใช้คำสอนกตัญญูทศกัณฐ์กับวัยรุ่นในสังคมไทยปัจจุบันนั้น กตัญญูเป็นนามธรรม มีองค์ประกอบหลายอย่างที่เกี่ยวข้องและต้องใช้ระยะเวลาในการที่จะสร้างความสำนึกตระหนักรู้ ซึ่งเกิดจากพฤติกรรมการดูแลเอาใจใส่ของมารดาบิดา ผู้ปกครองและครู ตลอดระยะเวลาดังกล่าว หากความรัก ความอบอุ่น ความไว้วางใจขาดช่วงไปกตัญญูจะเกิดขึ้นได้น้อยหรือไม่เกิดขึ้นเลย และในการที่จะทำให้เกิดเป็นรูปธรรมสัมผัสได้โดยวัยรุ่นแสดงกตเวทิตะที่ออกมา นั้น หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สามารถนำมาปรับใช้ในการประยุกต์ใช้คำสอนกตัญญูทศกัณฐ์ที่ได้เป็นอย่างดี รวมกับรายละเอียดการฝึกอบรม กายภาวนา ศิลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา ตามหลักไตรสิกขาการ

ฟังและปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมดังกล่าวมาแล้วนั้น ล้วนมีความสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนสำนึกที่เป็นนามธรรม ให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมา เป็นการเตรียมความพร้อมให้วัยรุ่นกับการใช้ชีวิตอย่างถูกต้อง ต่อความสัมพันธ์ทั้งกับมนุษย์ด้วยกันตลอดถึงวัตถุสิ่งของ และธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งการใช้ชีวิตที่ประพฤติปฏิบัติถูกต้องต่อทุกอย่างที่กล่าวมา เป็นการใช้ชีวิตตามแบบอย่างจริยธรรมคำสอนกตัญญูทเวทีในพระพุทธศาสนานั่นเอง

๔.๔.๓ ประยุกต์ใช้ในระดับประเทศ

การปรับใช้คำสอนกตัญญูทเวทีในระดับประเทศเป็นภาพรวมใหญ่ รัฐบาลต้องดำเนินการให้เป็นวาระแห่งชาติ รัฐบาลควรส่งเสริมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยมีมาตรการหลายอย่างรองรับ ดังนี้

๑) รัฐจะต้องส่งเสริมสถาบันครอบครัว ซึ่งได้แก่มารดาบิดา ผู้ปกครอง ให้มีความรับผิดชอบในการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยเฉพาะความกตัญญูทเวทีแก่วัยรุ่นและบุคคลในครอบครัว

๒) รัฐต้องส่งเสริม โรงเรียน สถาบันการศึกษาให้มีการเรียนการสอนจริยธรรมอย่างเป็นระบบโดยมีคำสอนกตัญญูทเวทีเป็นแกนกลาง ด้วยการปรับใช้วิธีการประยุกต์ใช้คำสอนเรื่องกตัญญูทเวทีกับวัยรุ่นในสังคมไทยปัจจุบัน มีเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาและหลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ที่ผู้วิจัยนำเสนอไว้แล้ว นำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและสถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง

๓) รัฐต้องส่งเสริมสื่อ ในการเผยแพร่ธรรมะโดยจัดช่วงเวลาที่เหมาะสม ให้เข้าถึงวัยรุ่นมากที่สุด โดยเผยแพร่เป็นรายการประจำ จัดสรรงบอุดหนุนการดำเนินงานตลอดทั้งปี ทำเป็นวาระแห่งชาติ ออกเป็นกฎหมายเพื่อความต่อเนื่องในการดำเนินงานเผยแพร่ ลดภาษีให้ผู้ผลิตรายการ

๔) รัฐต้องมีมาตรการที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง เพราะเรื่องของศาสนา คุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะความกตัญญูทเวที ถึงแม้จะมีความสำคัญและคุณค่าอย่างยิ่ง แต่ต้องยอมรับก่อนว่าส่วนใหญ่จะนึกถึงเป็นสิ่งสุดท้ายหลังจากไม่มีสิ่งอะไรให้นึกถึงแล้ว ฉะนั้นหากมาตรการที่ใช้โน้มน้าวไม่ประทับใจและไม่สามารถซึมซับลงไปในระบบความคิดของบุคคลที่เกี่ยวข้องได้ ความหวังที่จะส่งเสริมกตัญญูทเวทีให้เกิดผลในทางปฏิบัติก็ไม่บรรลุวัตถุประสงค์แน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มวัยรุ่น ดังนั้น มาตรการในการส่งเสริมศาสนาควรจะมุ่งเน้นลักษณะให้มีการซึมซับแบบค่อยเป็นค่อยไป ในที่สุดก็จะเกิดการยอมรับขึ้นเองและเห็นคุณค่าด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ หากทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้ร่วมใจกันสนับสนุนอย่างจริงจัง จริงจังและต่อเนื่องความสำเร็จก็จะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน